

A debate on the meaning of the word Lablab

Abbas Parsatalab¹, Hamidreza Fahandej Saadi²

1. PhD Graduate of Persian Language and Literature, University of Tehran, Tehran, Iran. Email: abbas.parsatalab@ut.ac.ir

2. PhD Graduate of Persian Language and Literature, University of Tehran, Tehran, Iran. Email: hamidreza.saadi@ut.ac.ir

DOI: [10.22034/perlit.2025.63888.3723](https://doi.org/10.22034/perlit.2025.63888.3723)

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received 07 October 2024

Received in revised form 24

May 2025

Accepted 02 July 2025

Published online 22 July 2025

Keywords:

Lablab, lexicon writing,
magician's orb, ivy plant,
description of texts.

ABSTRACT

The word "Lablab" has two meanings in Persian dictionaries. One of the meanings of this word is "the ivy plant" and the other meaning is "the enchanter and the sorcerer". By looking at the poetic evidence, it can be seen that the meaning presented by the lexicographers in the latter case was not correct and they registered this meaning due to their misunderstanding of the meaning of the verses in which this word is used. The authors of the present article, after mentioning the dictionaries that have discussed the meaning of the word Lablab, by bringing poetic evidences and examining and analyzing them, put forward their proposed meaning about each of the discussed verses, and, at the end, the correct meaning of the word Lablab has been expressed. The authors have proved that Lablab in the discussed poetic evidence is used in the meaning of magician's orb and not enchanter. Also, by referring to Arabic dictionaries and books of apothegm, it has been shown that this mistake was probably made by the Persian-to-Persian lexicographers and Lablab did not appear in Arabic dictionaries in the meaning of enchanter.

Cite this article: Parsatalab, A., & Fahandezh Saadi, H., (2025). A debate on the meaning of the word Lablab. *Persian Language and Literature*, 78 (251), 185-206. <http://doi.org/10.22034/perlit.2025.63888.3723>

© The Author(s).

Publisher: University of Tabriz.

Extended Abstract

Introduction

Persian to Persian lexicography has long been popular among Iranians to explain the difficult vocabulary of texts. In the meantime, the first Persian dictionaries were mostly written for non-Persian speakers or those who were not fluent in Dari Persian. Although the primary goal of the lexicographer was to explain a difficult word or term and to help the audience better understand the literary text, sometimes the lexicographer himself, due to not understanding the correct meaning of the word or term, added to the difficulty of the text or caused the audience to misunderstand it. Subsequent lexicographers, if we ignore the exceptions, by keeping in mind the dictionaries that preceded them, have often repeated the same wrong meaning about the mentioned word or term and less doubted about its meaning. But this is not the end of the story; Commentators and proofreaders of the texts have also accepted the meaning presented by the lexicographers and considered it as definite, citing these dictionaries. The word "Lablab", which is recorded in many dictionaries, is one such case. Dictionaries have mentioned two meanings for the word lablab, one of which is "ivy plant" and the other meaning is "enchanter and sorcerer". The word lablab in the first sense, due to the medical properties of the lablab plant, has been widely reflected in pharmaceutical and medical texts. Sometimes, commentators and proofreaders of poetic texts, due to the lack of understanding of the meaning of the verse, have confused the two meanings of the word lablab and have used one instead of the other. On the other hand, the second meaning of the lablab, i.e., enchanter and sorcerer, which the study and analysis of it is the main purpose of this article, is not correct according to the poetic evidence and other available evidence and should be corrected.

Research Methodology

In this article, each verse that lexicographers, commentators, and proofreaders of texts have considered the word lablab in the sense of "magician and sorcerer" is mentioned separately. The structure of the article is that different recordings of the witness verse are first given as examples. This is if there are several corrections from the poet's divan or lexicographers have mentioned the verse with different recordings. Then, the explanations of the lexicographers, commentators, and proofreaders about the mentioned verse are examined and analyzed. In the end, after evaluating all the opinions, the authors present their proposed meaning for the verse.

Discussion

The Lablab has come in several forms in Persian to Persian dictionaries. First, we can mention dictionaries that have only introduced the lablab in the sense of "ivy or love plant." The second group are dictionaries that have mentioned the lablab, in addition to the meaning of the ivy plant, in the sense of an enchanter and sorcerer. In most of these dictionaries, the lablab in the sense of ivy or love plant is recorded with a kasra "كسره" in the first letter and the lablab in the sense of enchanter and sorcerer with a fatha "فتحه" in the first letter. This word is also known Arabic in the first meaning and Persian in the second meaning. Another point is that in most cases, two verses of Azraqī-e Heravī have entered to the dictionaries as witnesses, in the sense of magician and sorcerer. The word lablab is used in the sense of enchanter and sorcerer in the divāns of these poets: Mas'ud-e Sa'd-e Salmān, Sanā'i Ghaznavi, Azraqī-e Heravī, 'Am'aq Bokara'i, Labibi, Seraji Khorasani, Luyaki Sannami. On the other hand, the word lablab in literary prose texts only means the ivy plant. It is worth mentioning that the lablab in Arabic dictionaries only means the plant of love or lotus. The word lablab is used in the same sense in an old Arabic proverb: «أَبْعَضُ مِنْ قَدَحِ اللَّبْلَابِ»: «أَثْقَلُ مِنْ قَدَحِ اللَّبْلَابِ عَلَى قَلْبِ الْمَرِيضِ» "heavier than the cup of ivy on the heart of the patient", "Grudger than the cup of ivy". In the recent Arabic parable, the sick person has to drink the bitter cup of the lablab in order to be healed. Therefore, this proverb is used to express great reluctance and hatred towards something. This Arabic proverb in Persian is also mentioned in the book Tarikh al-wuzara (history of ministers) from Najm al-Din Abu-al-Radja kumi.

Conclusion

The authors of the present article, after presenting the poetic evidence of the word lablab and reviewing it, have come to the conclusion that the meaning of the word lablab was the tool of the magician's work, i.e., the magician's orb, and not the magician himself. Some of the commentators and editors of the divāns of poets, in explaining this word, in the verses in which the meaning of plant was received from the word lablab, have mistakenly mentioned its meaning as an “enchanter” and a “sorcerer”. It should also be said that in the corrected texts, the word lablab was not wronged (that tashif "تصحيف": error in reading or writing), but its meaning was recorded incorrectly under the influence of lexicographers. From the available evidence and signs, “Fits in the palm of the hand, a dimple on the chin, a bead”, it follows that the size of some lablabs were not very large and ultimately did not exceed the size of the palm of the hand. Also, considering that the lablab was round and circular, in some cases, in order to prevent it from rolling, they apparently arranged a separate or connected base for the lablab. The appearance of the lablab seems to have been in two forms; In the first form, the evidence of which is abundant, the lablab was made of crystal and showed images without using the setting. In the second form, according to verse of Labibi, it seems that we are dealing with a lablab whose main body is metal and a setting or lens was placed on it to show the image. The functions of the lablab include showing the image of a fairy or beloved, showing various images, predicting and becoming aware of the situation in the world, and seeing images of events. The images that are depicted in the lablab are usually ambiguous and unstable. In the end, it should be said that the wizard was the main factor in showing the image, and that it was not possible for everyone to show the image in the lablab without having the necessary skills. It should be noted that the verses in which the word lablab is used usually have a literary allegory.

Key words: Lablab, lexicon writing, magician's orb, ivy plant, description of textsi

درنگی بر معنای واژه لبلاب

عباس پارساطلب^۱، حمیدرضا فهندژ سعدی^۲

۱. دانش‌آموخته دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: abbas.parsatalab@ut.ac.ir
۲. دانش‌آموخته دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: hamidreza.saadi@ut.ac.ir

DOI: 10.22034/perlit.2025.63888.3723

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	واژه «لبلاب» در فرهنگ‌های لغت فارسی به دو معنا آمده‌است. فرهنگ‌نویسان یکی از معنای این واژه را «عزائم‌خوان و افسونگر» ذکر کرده‌اند. با نگاهی به شواهد شعری دریافت می‌شود که معنای ارائه‌شده فرهنگ‌نویسان در مورد اخیر درست نبوده و آن‌ها به دلیل دریافت نادرست از معنای ابیاتی که این واژه در آن‌ها به کار رفته‌است، این معنا را برای لبلاب ثبت کرده‌اند. نگارندگان مقاله حاضر پس از ذکر فرهنگ‌هایی که به معنای واژه لبلاب پرداخته‌اند، با آوردن شواهد شعری و بررسی و تحلیل آن‌ها، معنای پیشنهادی خود را درباره هریک از ابیات مورد بحث مطرح کرده و در پایان معنی درست واژه لبلاب را بیان کرده‌اند. نگارندگان اثبات کرده‌اند که لبلاب در شواهد شعری مورد بحث، در معنای «گوی جادوگری» به کار رفته‌است و نه افسونگر. همچنین با رجوع به فرهنگ‌های لغت عربی و کتب امثال و حکم نشان داده شده‌است که این اشتباه صورت گرفته احتمالاً از جانب فرهنگ‌نویسان فارسی به فارسی بوده و در لغت‌نامه‌های عربی لبلاب در معنای افسونگر نیامده‌است.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۷/۱۶	
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۳/۰۳	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۱۱	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۴/۳۱	
کلیدواژه‌ها: لبلاب، فرهنگ‌نویسی، گوی جادوگری، گیاه پیچک، شرح متون.	

استناد: پارساطلب، عباس؛ فهندژ سعدی، حمیدرضا. (۱۴۰۴). درنگی بر معنای واژه لبلاب. *زبان و ادب فارسی*، ۷۸ (۲۵۱)، ۲۰۶-۱۸۵.

<http://doi.org/10.22034/perlit.2025.63888.3723>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه تبریز.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. مقدمه

فرهنگ‌نویسی فارسی به فارسی، برای توضیح واژگان دشوارِ متون، از دیرباز در میان ایرانیان رواج داشته‌است. در این میان، نخستین فرهنگ‌های فارسی بیشتر برای غیر فارسی‌زبانان یا کسانی که به زبان فارسی دری تسلط کامل نداشته‌اند، نوشته می‌شده‌است. قطران تبریزی با همین انگیزه در قرن پنجم هجری، با کمک گرفتن از ناصر خسرو قبادیانی، به شرح و توضیح لغاتِ مشکل دیوانِ منجیکِ ترمذی و دیوانِ دقیقی طوسی پرداخته‌است. با این حال آگاهی‌های ما نسبت به این فرهنگ، به دلیل موجود نبودن خودِ اثر، به همان توضیحاتِ مختصرِ قدما محدود می‌گردد. حکیم اسدی طوسی، معاصرِ با قطران تبریزی، لغت‌نامه‌ای به زبان فارسی تألیف کرده‌است که به نام «لغت فرس اسدی» شناخته می‌شود. بسیاری از صاحب‌نظران به دلیل اینکه امروزه از فرهنگِ اسدی نسخه‌های متعددی در دست است، این لغت‌نامه را نخستین فرهنگ فارسی به فارسی به حساب آورده‌اند. اگرچه هدف اولیهٔ فرهنگ‌نویس توضیح یک واژه یا اصطلاح دشوار و کمک کردن به مخاطب در درکِ بهتر متن ادبی بوده‌است، با وجود این، گاهی خودِ فرهنگ‌نویس، به دلیل نفهمیدنِ معنی صحیح واژه یا اصطلاح، بر دشواری متن می‌افزوده یا به‌رحال سبب برداشتِ اشتباهِ مخاطب می‌گردیده‌است. فرهنگ‌نویسانِ بعدی نیز، اگر از موارد استثنا چشم‌پوشی نماییم، با پیش چشم داشتن فرهنگ‌های پیش از خود، غالباً همان معنی اشتباه را دربارهٔ واژه یا اصطلاح مذکور تکرار کرده و کمتر دربارهٔ معنای آن تردیدی به خود راه داده‌اند. اما این پایان ماجرا نیست؛ شارحان و مصححانِ متون نیز در ادامه با استناد به فرهنگ‌های مزبور، معنای ارائه‌شدهٔ فرهنگ‌نویسان را پذیرفته و آن را به‌عنوان یک امر قطعی در نظر گرفته‌اند. واژه «لبلاب» که در بسیاری از فرهنگ‌های لغت معنای آن ثبت شده، یکی از همین موارد است.

فرهنگ‌نویسان دو معنا برای واژه لبلاب ذکر کرده‌اند که یکی از معانی واژه مذکور «گیاه پیچک» و معنای دیگر «عزائم‌خوان و افسونگر» است. واژه لبلاب در معنای نخستین، با توجه به خاصیتِ طبی گیاه لبلاب، در متون دارویی و پزشکی بازتاب گسترده یافته‌است. لبلاب در این متون غالباً به دو نوع کبیر و صغیر تقسیم می‌گردد. این گیاه معمولاً بر درختان مجاور خود پیچیده و از آن‌ها بالا می‌رود؛ از همین‌روی نام پیچک به این گیاه اطلاق شده‌است. از دیگر اسامی آن می‌توان به نوبیح، نوک، حبل‌المساکین، عَشَقَه، قسوس، پیچه، مهربانک، فرغند و داردوست اشاره کرد. (برای آگاهی بیشتر دربارهٔ گیاه لبلاب و خواصِ طبی آن بنگرید به امیری، ۱۳۵۳: ۳۴۲-۳۴۴؛ بیرونی، ۱۳۷۰: ۵۵۴؛ هروی، ۱۳۴۶: ۲۹۹؛ و نیز رک به ادامهٔ مقاله). گاهی شارحان و مصححانِ متون منظوم به دلیل عدم دریافتِ معنای بیت میان دو معنی واژه لبلاب خلط کرده و یکی را به‌جای دیگری به‌کار برده‌اند. از طرف دیگر معنای دوم لبلاب یعنی عزائم‌خوان و افسونگر که بررسی و تحلیلِ آن هدف اصلی این مقاله است، با توجه به شواهد شعری و دیگر قراین موجود درست نبوده و باید اصلاح گردد.

۲. لبلاب در فرهنگ‌های لغت فارسی

لبلاب در فرهنگ‌های لغتِ فارسی به فارسی به چند گونه آمده‌است. نخست می‌توان به فرهنگ‌هایی اشاره کرد که تنها لبلاب را در معنای «گیاه پیچک یا عشقه» آورده‌اند. (قواس غزنوی، ۱۳۵۳: ۵۷؛ انجو شیرازی، ۱۳۵۱: ۲۲۳۸؛ مقیم تویسرکانی، ۱۳۶۲: ۴۰۵؛ رامپوری، ۱۳۲۷: ۲۷۶/۲؛ داعی‌الاسلام، ۱۳۶۴: ۴۷۲/۴؛ انوری، ۱۳۸۱: ۶۳۷۶/۷). گروه دوم فرهنگ‌هایی هستند که لبلاب را علاوه بر معنای گیاه پیچک، در معنای عزائم‌خوان و افسونگر ذکر کرده‌اند. (عاشق، ۱۳۷۴: ۳۰۵؛ بدرالدین ابراهیم، ۱۳۸۱: ۲۲۹؛ دهلوی، ۱۰۴۹: گ ۳۶۰؛ فیضی سرهندی، ۱۳۴۹: ۱۲/۴؛ تبریزی، ۱۳۴۲: ۱۸۸۷/۳؛ محمد پادشاه، ۱۳۳۵: ۳۶۷۵/۵؛ نفیسی، ۱۳۴۳: ۲۹۴۴/۴؛ هدایت، ۱۳۹۷: ۲۰۱۱/۳؛ غازی‌الدین حیدر، ۱۸۹۱: ۴۲/۵؛ دهخدا، ۱۳۷۷: ۱۳/۱۳ (۱۹۶۰۸/۱۳). در اکثر این فرهنگ‌ها لبلاب در معنای گیاه پیچک یا عشقه با کسر در حرف اول و لبلاب در معنای عزائم‌خوان و افسونگر با فتح در حرف

اول ضبط شده‌است. همچنین این واژه در معنای اول عربی و در معنای دوم فارسی دانسته شده‌است. نکته دیگر این است که در اکثر موارد دو بیت از ازرقی هروی به عنوان شاهد مثال در معنای عزایم‌خوان و افسونگر به فرهنگ‌ها راه یافته‌است.

محمدعلی داعی‌الاسلام در مدخل لبلاب پس از ذکر واژه به نقل از انجمن‌آرای ناصری و آوردن شاهد مثال از دیوان ازرقی هروی، معنای عزایم‌خوان و افسونگر را در مورد این واژه نپذیرفته و معنای لبلاب را در شعر ازرقی «درخت پیچ مخصوص» دانسته‌است. همچنین او منکر فارسی بودن واژه لبلاب شده و در هر دو حالت به کسر و فتح اول آن را عربی دانسته‌است. (داعی‌الاسلام، ۱۳۶۴: ۴/۴۷۲). شرح و بسط نظر داعی‌الاسلام درباره معنی واژه لبلاب در شعر ازرقی هروی در جای خود آورده خواهد شد.

محمد معین در تعلیقات برهان قاطع درباره واژه مزبور توضیحی نداده و تنها در پاورقی جلد سوم در ذیل مدخل لبلاب به ریشه کلمه که از زبان سریانی به عربی رفته، اشاره کرده‌است. اگرچه معین در پاورقی به هر دو صورت اعراب واژه اشاره کرده اما ظاهراً توضیح او درباره واژه مذکور و ریشه‌اش، آن‌چنان که از واژه فرانسوی *liette* (پیچک) برمی‌آید، به معنی دوم لبلاب یعنی همان گیاه عشقه مربوط است: «لبلاب (به فتح و نیز به کسر اول) نام عربی از سریانی *hibilbela* است.» (تبریزی، ۱۳۴۲: ۳/۱۸۸۷).

سعید حمیدیان، مصحح فرهنگ جعفری، در پاورقی‌ای که برای مدخل لبلاب آورده، خواننده را به مدخل «ارغج» ارجاع داده‌است (محمد مقیم تویسرکانی، ۱۳۶۲: ۴۰۵) و در پاورقی مدخل مزبور نیز به آوردن دیگر مترادفات واژه لبلاب بسنده کرده‌است. (همان: ۱۴).

۳. لبلاب در دیوان شاعران

در این مقاله، هر بیتی که فرهنگ‌نویسان، شارحان و مصححان متون واژه لبلاب را در معنای «عزایم‌خوان و افسونگر» تلقی کرده‌اند، به‌طور جداگانه ذکر می‌شود. ساختار مقاله به این صورت است که ابتدا ضبط‌های مختلف بیت شاهد مثال آورده می‌شود. این در صورتی است که از دیوان شاعر چند تصحیح موجود باشد یا فرهنگ‌نویسان بیت را با ضبط‌های مختلف ذکر کرده باشند. سپس توضیحات فرهنگ‌نویسان، شارحان و مصححان درباره بیت مذکور بررسی و تحلیل می‌شود. در پایان، نگارندگان پس از ارزیابی تمامی آراء، معنای پیشنهادی خود را برای بیت ارائه می‌دهند.

۳-۱. مسعود سعد سلمان

چنان نمایدم از آب دیده صورت او که چهره پری از زیر مهره لبلاب
(مسعود سعد سلمان، ۱۳۶۲: ۳۳).

در چاپ مهدی نوریان و چاپ محمد مهیار از دیوان مسعود سعد مصراع دوم به این صورت ضبط شده‌است: «چو چهره پری از زیر مهره لبلاب» (مسعود سعد سلمان، ۱۳۶۴: ۵۳/۱؛ مسعود سعد سلمان، ۱۴۰۰: ۱۶۷/۱). صاحب فرهنگ مدارالفاضل (مولف به ۱۰۰۱ ق.) بیت را این‌گونه آورده‌است: «چنان نماید از آب دیده صورت او/ که صورت پری از سطح مهره لبلاب» (فیضی سرهندی، ۱۳۴۹: ۴/۱۲). مصحح کتاب، محمد باقر، در پاورقی همان توضیحات فرهنگ آندراج را آورده و خود نکته‌ای جدید یا قابل بحث مطرح نکرده‌است. (همان: ۴/۱۲).

حسن دشتی در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان «واژگان و اصطلاحات دیوان مسعود سعد سلمان» در توضیح لبلاب مطلبی راهگشا نوشته‌است. وی دو مدخل برای واژه لبلاب ترتیب داده‌است که در مدخل اول لبلاب را در معنای عشقه و گیاه

پیچک آورده و در مدخل دوم نیز با آوردن همین بیت به عنوان شاهد مثال، معنای لبلاب را به نقل از برهان قاطع «عزیمت‌خوان، عزایم‌خوان» ذکر کرده‌است. (دشتی، ۱۳۷۴: ۱۵۶). از طرف دیگر، محمد محمدیان در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود که به راهنمایی معصومه معدن‌کن و با عنوان «فرهنگ لغات، ترکیبات و اصطلاحات دیوان» نگارش یافته‌است، تنها بیت مذکور را به عنوان شاهد مثال در مدخل لبلاب آورده و معنای آن را «نیلوفر صحرايي و باغی از تیره پیچک‌ها» ذکر کرده‌است (محمدیان، ۱۳۷۵: ۲۳۲).

همچنین الهام اصلانی‌نسب در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان «فرهنگ توصیفی لغات، ترکیبات و اصطلاحات دیوان مسعود سعد سلمان» در دو مدخلی که از واژه لبلاب فراهم آورده نکته‌ای قابل‌اعتنا که منجر به دریافت درست و صحیح بیت شود، نیآورده‌است. او در مدخل دوم بیت موردبحث را به عنوان شاهد مثال در معنای «افسون‌گر، عزایم‌خوان» ذکر کرده و بیت دیگر موردنظر در دیوان مسعود سعد را در همین معنا با ذکر ارجاع به دیوان مطرح کرده است (اصلانی‌نسب، ۱۳۹۳: ۱۸۱). در گزیده‌ای که خود غلامرضا رشید یاسمی از دیوان مسعود سعد سلمان برای دبیرستان‌ها فراهم آورده‌است، بیت مزبور از قصیده حذف شده‌است (مسعود سعد سلمان، ۱۳۱۹: ۱۱). این در حالی است که یاسمی در فهرست واژه‌های متن کتاب «لبلاب» را آورده و در توضیح آن «پیچک - عشقه» نوشته‌است. (همان: ۲۰۰).

حسین لسان در مورد بیت مزبور، در گزیده‌ای که از دیوان مسعود سعد فراهم آورده، نوشته‌است: «مُهره»، ابزار کار ساحران (ظاهراً از چیزی شبیه به شیشه یا بلور بوده‌است). «لبلاب»، افسونگر (معنی مراد در بیت)، نیلوفر. همچنانکه افسونگر از زیر مهره خود پری را نشان می‌دهد، صورت دوست هم از پس اشک، که چشمم را فراگرفته، خود را به من می‌نماید؛ کنایه از این است که خیال دوست چون شبح میهم و تاریک به نظر می‌رسد. (مسعود سعد سلمان، ۱۳۷۰: ۲۵۷). باید در نظر داشت که در اینجا لبلاب فاعل نیست و «صورت او» در مصراع اول فاعل است؛ «چهره پری از زیر مهره لبلاب» مشبّه‌به برای مصراع اول است: صورت او از آب دیده چنان نمایم که چهره پری از زیر مهره لبلاب [می‌نماید]. نکته دیگر این است که لبلاب ابزار کار جادوگر محسوب می‌شود و نه خود جادوگر. توضیحی هم که حسین لسان درباره «مهره» نوشته‌است، خالی از اشکال نیست. از این توضیح دریافت می‌شود که «مهره» به‌تنهایی معنی گوی جادوگری می‌دهد. حال اینکه به نظر می‌رسد مهره در ترکیب حاضر تنها بر شکل لبلاب و گرد بودن آن دلالت دارد.

یکی از معنای‌ای که در ذیل مدخل مهره در لغت‌نامه دهخدا دیده می‌شود، این است: «هرچیز گرد. مطلق گلوله و گرد. هرچیز مدور. هرچیز کروی‌شکل» (دهخدا، ۱۳۷۷: ۲۱۹۰/۲/۱۴). ازین‌روی از ترکیب «مهره لبلاب» دریافت می‌شود که لبلاب مهره‌مانند و گرد و مدور بوده‌است. لفظ مهره نشان‌دهنده کوچکی لبلاب نیز می‌تواند باشد. همچنین از شواهد شعری «لبلاب» می‌توان حدس زد که جنس مهره از بلور یا فلز بوده‌است. در نوع اول به نظر می‌رسد که مهره تماماً از جنس بلور بوده و نیازی به نصب نگینه (عدسی) بر روی آن نبوده‌است. در این حالت تصویر پری بر روی مهره بلورین نقش می‌بسته‌است. درباره نوع دوم با توجه به شعر لبیبی می‌توان گفت که مهره فلزی را آن‌قدر صیقل می‌داده‌اند که آماده دریافت نگینه (عدسی) می‌شده‌است. پس از کارگذاشتن نگینه بر مهره، جادوگر می‌توانسته‌است تصویر پریان را در آن به نمایش بگذارد. ظاهراً جادوگران به این دلیل نگینه را بر سطح کروی نصب می‌کرده‌اند که تصویر پریان به‌صورت واقعی خود و با اندازه‌های حقیقی نشان داده نشود. این خود به میهم بودن تصویر کمک کرده و سبب رازآلودگی بیشتر کار آنان می‌شده‌است. گفتنی است که واژه «زیر» هم در لغت‌نامه به معنای «گویک» یا «گوی کوچک» آمده‌است (دهخدا، ۱۳۷۷: ۱۳۰۸۴/۹). احتمال دارد که شاعر به ایهام تناسب واژگان «زیر» و «مهره لبلاب» نظر داشته‌است. این احتمال با توجه به این که در بیت لبیبی نیز واژه «زیر» مشاهده می‌گردد و همچنین در فرهنگ مدارالافاضل، به دلیل ناشناختگی معنای «زیر» واژه «سطح» به‌جای آن در بیت ضبط شده‌است، قوت بخشیده می‌شود.

پرویز اتابکی در گزیده خود از دیوان مسعود سعد سلمان درباره مهرة لبلاب و شرح بیت مذکور می‌نویسد: «مهرة لبلاب: گوی بلورین جادوگر و ساحر که اشکال و صورت‌ها و چهره پری را با ریز و درشت‌نمایی، ناهنجار یا مبهم و بخاراآلود نشان می‌دهد. بیت: چهره محبوب را به سبب اشکی که دیدگانم را فراگرفته بود چون صورت پری از زیر گوی بلورین ساحران مبهم و کدر می‌دیدم.» (مسعود سعد سلمان، ۱۳۸۱: ۱۰۶). در شرح اتابکی نیز به نظر می‌رسد که شارح، لبلاب را جادوگر و مهره را گوی بلورین او در نظر گرفته‌است.

در این بیت با تشبیه مرکب روبه‌رو هستیم. باید در نظر داشت زمانی که شخصی در حال گریستن است، تصویر در چشم او به‌صورت واضح دیده نمی‌شود. شاعر از این مطلب استفاده کرده و تصویر لرزان و مبهم معشوق در چشم عاشق را به تصویر یک پری در لبلاب مانند کرده‌است.

معنی بیت: چهره معشوق، به سبب اشکی که در چشمانم جمع شده، مانند تصویر پری در گوی بلورین مبهم و خیال‌وار به نظر می‌رسد.

ز زیر قطره شکوفه چنان نماید راست که از بلور نمایند صورت لبلاب

(مسعود سعد سلمان، ۱۳۶۲: ۳۹).

بیت در چاپ نوریان و چاپ مهیار به‌همین صورت آمده‌است (مسعود سعد سلمان، ۱۳۶۴: ۵۹/۱؛ مسعود سعد سلمان، ۱۴۰۰: ۱۷۴/۱). علی‌اکبر دهخدا در ذیل لبلاب این بیت را به عنوان شاهی در معنای گیاه پیچک یا عشقه آورده که یکی دیگر از معانی واژه لبلاب است (دهخدا، ۱۳۷۷: ۱۳/۱۹۶۰۸). و شاید همین برداشت اشتباه دهخدا باعث شده‌است که محمدجعفر یاحقی در فرهنگ اساطیر و داستان‌واره‌ها در ادبیات فارسی، این بیت و نیز مثل عربی «أثقل من قَدَحِ اللَّبْلَابِ عَلَى قَلْبِ الْمَرِيضِ» را به عنوان شاهی در معنای گیاه پیچک بیاورد و آن را مظهر دل‌بستگی و تعلق خاطر مطلق بداند (یاحقی، ۱۳۸۶: ۷۲۱).

محمد مهیار در فرهنگ لغات و کنایات دیوان مسعود سعد سلمان، هر دو شاهد لبلاب را به معنای عزایم‌خوان و افسونگر آورده‌است (مهیار، ۱۳۷۷: ۳۴۵). او در یادداشت‌هایی که در انتهای دیوان مسعود سعد فراهم آورده، درباره «مهرة لبلاب» نوشته‌است: «گوی بلورینی که افسونگران هنگام افسون کردن کسی آن را مقابل چشم او قرار می‌دادند.» (مسعود سعد سلمان، ۱۴۰۰: ۱۳۱۶/۲). همچنین در ادامه به مدخل «لبلاب، گوی بلورین، گوی سیمین» ارجاع داده‌است (همان: ۱۳۱۶/۲). و همین توضیح مهرة لبلاب را در مورد گوی بلورین نیز آورده‌است. (همان: ۱۳۰۶/۲). اما توضیحی که درباره گوی سیمین نوشته‌است هیچ ارتباطی با لبلاب و یا مهرة لبلاب نداشته و شاهد مثال آن چیز دیگری است. (همانجا).

مهین دخت فرخ‌نیا در پایان‌نامه دکتری خود با عنوان «شرح مشکلات دیوان مسعود سعد سلمان» دو مدخل به واژه لبلاب اختصاص داده‌است. در مدخل اول بیت «پیچان به پس و پیش چو لبلاب/ گردان به چپ و راست چو کوب» را به عنوان شاهد مثال در معنای «پیچک» آورده و در مدخل دوم همین بیت مورد بحث را در معنای «عزایم‌خوان، عزیمت‌خوان» ذکر کرده‌است (فرخ‌نیا، ۱۳۷۹: ۳۶۱). گفتنی است که وی بیت دیگر را، که به همان معنای جادوگر به نقل از دیوان مسعود سعد در فرهنگ‌ها ذکر شده و شرح آن گذشت، در مدخل مورد نظر نیاورده‌است.

در میان پایان‌نامه‌هایی که درباره مسعود سعد سلمان نوشته شده، چند پایان‌نامه دیگر نیز در باب لغات، اصطلاحات و توضیح برخی از ابیات دیوان مسعود سعد به نگارش درآمده‌است. در پایان‌نامه‌های «تفسیر و توضیح پانصد بیت از مسعود سعد سلمان» از ناهید شعاعی، «احوال و سیصد بیت از اشعار مسعود سعد سلمان» از کاظم بلوری، «تحقیق در ۵۰۰ بیت از دیوان مسعود سعد سلمان» از آذر محرابی، «استخراج و معانی لغات عربی دیوان مسعود سلمان به تصحیح رشید یاسمی» از محمد رجائی لک، هیچ نکته‌ای درباره ابیات مورد بحث و واژه لبلاب عنوان نگردیده‌است.

پرویز اتابکی در گزیده خود به شرح این بیت پرداخته و تنها واژه لبلاب را معنی کرده‌است و برای توضیح بیشتر به بیت «چنان نمایم از آب دیده صورت او/ که چهره پری از زیر مهرة لبلاب» (مسعود سعد سلمان، ۱۳۸۱: ۱۰۸) ارجاع داده‌است. اتابکی در اینجا واژه لبلاب را به تنهایی و بدون ذکر «مهرة» معنا کرده و آن را گوی بلورین دانسته‌است و نه جادوگر. حسین

لسان نیز در گزیده خود این بیت را حذف کرده، حال اینکه ابیات قبل و پس از این بیت را آورده‌است. (بنگرید به مسعود سعد سلمان، ۱۳۷۰: ۲۰).

در این بیت هم تشبیه مرکب داریم؛ دیدن شکوفه از زیر قطره باران به حالتی که تصویر بر گوی بلورین جادوگر افتاده، مانند شده‌است. اگر در این بیت لبلاب را به معنای پیچک در نظر بیاوریم، آن گونه که دهخدا دریافت کرده‌است، علاوه بر اختلال منطقی در معنای بیت، ارکان تشبیه نیز چندان قوی نخواهد بود. قطره در این بیت دو ویژگی برجسته دارد: خاصیت آیینگی به دلیل شفاف بودن و گرد بودن. از طرف دیگر، گوی بلورین نیز گرد است و می‌تواند تصویر را، هرچند مبهم و ناواضح، نشان بدهد. **معنی بیت:** تصویر شکوفه از زیر قطره باران به گونه‌ای دیده می‌شود که تصویر افتاده بر لبلاب از پشت بلور نشان داده شود. در مجموع دو بار لبلاب در دیوان مسعود سعد سلمان در معنای جادوگر و عزایم‌خوان (طبق نظر فرهنگ‌نویسان) آمده که هر دو مورد هم در محل قافیه آورده شده‌است. گفتنی است که مسعود سعد در وصف یار فال‌گیر در شهر آشوب خود، بدون ذکر واژه لبلاب، این چند بیت را سروده‌است:

ای فال‌گیر کودک، فالم ز روی تو	با روشنائی مه و با سعد مشتری
هستت زنج بلورین گوی و در آن بلور	پیدا خیال حسن لطیفی و دلبری
دارند صورت پری اندر بلور و تو	گوی بلور داری در صورت پری

(مسعود سعد سلمان، ۱۳۶۲: ۶۵۲).

با توجه به شواهدی که درباره لبلاب آمد می‌توان نتیجه گرفت که منظور از «صورت پری که در بلور دارند» همان لبلاب است که شاعر با «تشبیه تفضیل» در ابتدا زنج بلورین یار را به لبلاب جادوگران مانند آورده و سپس بر آن تفضیل داده‌است. اگر دیگران یا همان جادوگران لبلاب (گوی بلورین) در اختیار دارند و به وسیله آن تصاویر پریان، و نه خود پریان، را می‌بینند، تو خودت پری زیبایی هستی که لبلاب زرخدان را داری و من و دیگران برای دیدن چهره پری‌سای تو نیازی به جادوگران و لبلاب آن‌ها نداریم. اگر کسی هم به زرخدان بلورینت می‌نگرد، به این دلیل است که نمونه مجسم لطف و دلبری را در آن می‌جوید. از طرف دیگر واژه «خیال» در بیت دوم قرینه دیگری است که نشان می‌دهد تصویر حقیقی پری در لبلاب دیده نمی‌شده‌است، بلکه تصاویر در گوی بلورین خیال‌وار و وهم‌انگیز به نمایش درمی‌آمده‌اند.

۳-۲. سنائی غزنوی

بر مخندان بر دُر آب رخ لبلاب را بر مگریان بر خرد چشم سر سیواس را
(سنائی غزنوی، ۱۳۸۰: ۲۷).

محمدتقی مدرس رضوی در حاشیه چاپ خود از دیوان سنائی غزنوی، معنای لبلاب را «عزایم‌خوان و افسونگر» به دست داده‌است. (همان: ۲۷). این در حالی است که وی در تعلیقات دیوان با ارجاع به بیت مورد بحث، معنای واژه لبلاب را به اشتباه «نیلوفر» ثبت کرده‌است. (همان: ۱۲۰۴). مظاهر مصفاً نیز، در چایی که از دیوان سنائی فراهم آورده، واژه لبلاب را به نقل از فرهنگ برهان قاطع «عزایم‌خوان و افسونگر» معنا کرده‌است (سنائی غزنوی، ۱۳۳۶: ۶۷۴). مجید حاجی‌زاده در کتاب فرهنگ لغات، تعبیّرات و ترکیبات دیوان اشعار حکیم سنائی غزنوی، ضمن به دست دادن معنی دیگر لبلاب، این واژه را در دیوان سنائی در معنای «افسون‌گر، ساحر» دانسته‌است (حاجی‌زاده، ۱۳۹۲: ۱۰۷۷/۳). نکته جالب توجه این است که صفاری و بزرگر خالقی در شرحی که بر مشکلات دیوان حکیم سنائی نوشته‌اند، درباره بیت مزبور هیچ توضیحی ارائه نداده‌اند.

عظیم فروندی در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان «فرهنگ نوادر لغات و ترکیبات و تعبیّرات شعر حکیم ابوالمجد مجدود بن آدم سنائی غزنوی» در مدخل لبلاب، معنای واژه را به نقل از فرهنگ برهان قاطع، «عزایم‌خوان، افسونگر» ذکر

کرده‌است. او در تأیید گفته‌ی خویش تنها همین بیت سنائی را به عنوان شاهد مثال آورده‌است (فروندی، ۱۳۷۳: ۴۵۴). صفدر سیفی نیز در پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد خود با عنوان «لغات و ترکیبات نادر دیوان سنایی» مشابه فروندی عمل کرده و پس از آوردن معنای واژه‌ی لبلاب به نقل از برهان قاطع، به آوردن همین بیت سنایی به‌عنوان شاهد مثال بسنده کرده‌است. (سیفی، ۱۳۷۵: ۱۸۶). همچنین در پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد هاجر جوکار با عنوان «شرح لغات، اصطلاحات و ترکیبات مشکل قصاید سنایی و در صورت لزوم شرح بیت» مدخل لبلاب نیامده‌است.

در حدود جستجوی نگارندگان بیت سنائی در هیچ فرهنگ لغتی به‌عنوان شاهد مثال لبلاب دیده نشد. ظاهراً نخستین بار مدرس رضوی لبلاب را در این بیت به معنای جادوگر در نظر گرفته و دیگران نیز به تبعیت از او همین معنا را برای لبلاب ذکر کرده‌اند. نکته‌ی جالب توجه این است که مصححان، شارحان و فرهنگ‌نویسان دیوان سنائی درباره‌ی معنی کامل بیت سکوت کرده و به ذکر معنای لبلاب بسنده کرده‌اند.

برخندیدن بر: کسی یا چیزی را به سُخره گرفتن؛ دُر: ج دُر، مرواریدها؛ آب رخ: آبرو، اعتبار. در اینجا لبلاب را نمی‌توان جادوگر در نظر گرفت؛ زیرا که جادوگر آبرو و اعتباری ندارد که شاعر از آن سخن بگوید بلکه این گوی بلورین جادوگر است که به اعتبار نشان دادن وقایع و یا افراد اندکی ارزش و اعتبار به خود گرفته‌است. باید دقت داشت که لبلاب در اینجا از دُر ساخته شده و به‌رحال به دلیل سفیدی، زیبایی، درخشندگی و گران‌بها بودن مروارید، لبلاب نیز ارزش یافته‌است. از طرف دیگر جادوگر تصویرش ممکن است بر روی لبلاب (گوی بلورین) بیفتد و باعث کم‌ارزش شدن لبلاب شود. همچنین جادوگر و جادوگری کردن در نزد مسلمانان چندان مثبت قلمداد نمی‌شود. بنابراین نباید به دلیل آمدن «آب رخ» تصوّر کرد که در اینجا با شخصی (جادوگر) سر و کار داریم بلکه منظور از آب رخ، اعتبار و آبرو است. همچنین «آب» را می‌توان در معنای تالو و درخشندگی نیز در نظر گرفت. در این صورت لبلاب و دُر با همدیگر در درخشندگی اشتراک دارند. در میان ارکان جمله نیز نوعی تناسب برقرار است. دُر با لبلابی که از جنس دُر ساخته شده ارتباط معنایی می‌سازد.

برگریستن بر چیزی: بر آن چیز گریه کردن؛ به حال و روز آن چیز گریه کردن. وقتی چیزی بر چیزی گریه می‌کند یا ترخم می‌نماید یعنی آن چیز اوضاعش از آن چیز دیگر بهتر است؛ سیواس: «(اخ) نام شهری است از بلاد روم (انجمن‌آرای ناصری) (آندراج). شهری است در ترکیه (آسیای صغیر) در کنار رود قزل‌ایرماق» (دهخدا، ۱۳۷۷: ۱۳۹۰۷/۹). ممکن است سیواس معنای دیگری نیز داشته که از فرهنگ‌ها فوت شده‌است. باین‌حال به نظر می‌رسد که در این بیت نماد و یا جزئی از شهر سیواس اراده شده باشد.

درست است که در لبلاب (گوی بلورین) اشیا را می‌توان دید و این نسبتاً چیزی باارزش به حساب می‌آید ولی دُر ارزشش به مراتب بالاتر از لبلاب است. زیرا که کار لبلاب هرچقدر نیز ارزشمند باشد ولی درنهایت از آن برای جادوگری استفاده شده‌است. آنچه در گوی بلورین جادوگر منعکس می‌شود، آن را نباید بر دُر افضلیت داد. گوی برای جادوگری ساخته شده و اعتبارش عَرَضی است ولی دُر از همان ابتدا با ارزش بوده و اعتبارش اصلی و جوهری است. بنابراین ارزش دُر بسیار بالاتر از آن است که از آن لبلاب به‌منظور جادوگری کردن، بسازی. این دُر سزاوار آن نیست که تو آن را تبدیل به لبلاب کنی و در آن وقایع را ببینی و مردم را با آن فریب بدهی. درواقع، آبروی دُر را نباید به‌خاطر لبلاب بریزی زیرا در این صورت موجبات مسخره کردن مرواریدها را فراهم می‌سازد. سیواس هم با جادو ارتباط دارد. چشم سیواس شاید بتواند کارهایی بکند ولی خرد ارزشش از او بیشتر است. این خرد است که باید افضل از چشم سر سیواس قرار بگیرد. پس تو نباید بر خرد ترخم کنی؛ ترخم شایسته‌ی سر سیواس است. شاید در ظاهر امر این‌گونه نشان داده شود که سیواس از خرد بهره‌مند است ولی جوهره و ذات خرد ارزشش از خرد عَرَضی سیواس بیشتر است. چشم سیواس یا دست‌ساخته‌ی بشر است یا شیطانی و اهریمنی است.

معنی بیت: آبرو و اعتبار یا درخشندگی گوی لبلاب را به رخ مرواریدهای گران بها مکش و با این کارت موجبات مسخره کردن مرواریدها را فراهم مساز زیرا که ارزش مروارید از گوی لبلاب بیشتر است. همچنین چشم سر سیواس را به خرد بالارزش ترجیح مده که این دو به هیچ وجه در جایگاهی یکسان قرار ندارند.

۳-۳. ازرقی هروی

به چشمم اندر بگذشت روی او گفتی پری به مهره لبلاب درگرفت گذر

(ازرقی هروی، ۱۳۹۸: ۴۲).

در چاپ سعید نفیسی مصراع دوم به همین صورت ضبط شده و یادداشتی درباره بیت نوشته نشده است. در حاشیه چاپ علی عبدالرسولی از دیوان ازرقی هروی همان توضیح فرهنگ‌های گروه دوم نوشته شده است که لبلاب را به معنای عزائم‌خوان و افسونگر آورده‌اند. (ازرقی هروی، ۱۳۳۶ الف: ۴۲). در اکثر فرهنگ‌های لغت، تنها مصراع دوم این شعر به عنوان شاهد مثال از دیوان ازرقی هروی در معنای افسونگر و جادوگر ذکر شده است. مسعود راسی پور، مصحح دیوان ازرقی هروی، در یادداشت‌های خود بر دیوان ازرقی، به بیت مورد بحث و معنای آن اشاره‌ای نکرده است.

تصویر پری پس از نقش بستن در مهره لبلاب خیلی زود محو می‌شده است و افسونگر نمی‌توانسته است پیوسته تصویر پری را در گوی بلورین نگه دارد. به عبارت دیگر، دیدن واقعی معشوق یا خیالی او بسیار کوتاه و گذرا بوده است همان گونه که تصویر پری در گوی بلورین چندان زمان زیادی طول نمی‌کشد. علاوه بر آن، احتمال دارد که شاعر تصویر ناواضح و مبهم معشوق را اراده کرده باشد که عاشق به دلیل سیر ندیدن معشوق، هوس وصال در دلش تیزتر شده است. همچنین می‌تواند منظور شاعر تصویر زیبای معشوق در دیدگان عاشق باشد؛ همان گونه که تصویر مبهم پری در لبلاب زیبایی بیشتری به خود گرفته است، تصویر یا خیال معشوق نیز در چشم عاشق جلوه و نمود زیباتری یافته است. به بیان دیگر، درست است که پری در شرایط عادی روح افزا است و نماد زیبایی محسوب می‌شود، اما اگر افسونگر تصویر پری را در مهره لبلاب ظاهر کند، به دلیل مبهم بودن تصویر، زیبایی پری بیشتر به چشم می‌آید. در چشم عاشق نیز تصویر یا خیال معشوق از دیدن خود معشوق دلپذیرتر است.

معنی بیت: تصویر چهره او از چشم من گذشت، گویا تصویر پری‌ای بود که بر مهره لبلاب گذر می‌کرد.

مدیح خویش تو گویی همی نه من گویم ز ما نیاید تصویر روی بالبلاب

(ازرقی هروی، ۱۳۹۸: ۱۲)

بیت در چاپ عبدالرسولی به همین صورت ضبط شده است. (ازرقی هروی، ۱۳۳۶ الف: ۶). مصراع دوم در چاپ نفیسی این گونه آمده است: «ز ما نیاید جز سیرت ذوی‌اللباب» (ازرقی هروی، ۱۳۳۶ ب: ۴). رضاقلی‌خان هدایت در تذکره مجمع‌الفصحا خود ابیاتی از دیوان ازرقی هروی را ثبت کرده و در میان ابیات منتخب از دیوان ازرقی، مصراع دوم بیت مورد بحث را به صورت «ز من نیاید تصویر روی در لبلاب» آورده است. (هدایت، ۱۳۸۱: ۴۹۰/۱). همچنین در فرهنگ انجمن آرای ناصری چاپ بهمن افشانی (آقاجری) مصراع دوم با تذکره مجمع‌الفصحاء ضبط یکسانی دارد. (هدایت، ۱۳۹۷: ۲۰۱۱/۳). هدایت، همان گونه که گذشت، معنای لبلاب را در شعر ازرقی هروی «عزایم‌خوان و افسونگر» ذکر کرده است. (همانجا). مصحح فرهنگ مزبور در پاورقی کتاب بیت «چنان نمایم از آب دیده صورت او / چو چهره پری از زیر مهره لبلاب» از مسعود سعد سلمان را به عنوان شاهدی دیگر در تأیید سخن رضاقلی‌خان هدایت آورده است. (همانجا). مصحح کتاب در ادامه به ذکر اختلاف مصراع دوم در چاپ نفیسی پرداخته اما هیچ توضیحی دیگر درباره واژه لبلاب و درستی معنای آن نداده است. (همان: ۲۰۱۲/۳).

داعی الاسلام پس از رد معنای افسونگر در شعر مزبور، آن را برابر با همان گیاه پیچک یا عشقه دانسته و این گونه معنای پیشنهادی خود را مطرح کرده است: «اگر به معنی افسونگر باشد شعر دوم بی‌معنی می‌شود [...] در مصرع و شعر مذکور هم به همان معنی پیچ است لیکن از مضمون آن‌ها چنین برمی‌آید که از چوب لبلاب مهره برای جادوگری می‌ساختند و در آن تصویر

جن و پری و جز آن‌ها نشان می‌دادند. شاید برای اینکه نام دیگرش عشقه است که با عشق مناسبت دارد از چوب آن برای رساندن عاشق به معشوق مهرة جادو می‌ساختند. چنین کار از حماقت عوام و بدذاتی جادوگران بعید نیست» (داعی‌الاسلام، ۱۳۶۴: ۴/۴۷۲).

اگرچه داعی‌الاسلام به درستی متوجه اشتباه فرهنگ‌نویسان پیش از خود در مورد معنای واژه لبلاب شده‌است، با این حال اطلاق گیاه پیچک یا عشقه به واژه لبلاب در بیت مورد بحث از راه صواب به دور است. نکته درخور توجه این است که داعی‌الاسلام تا حدودی توانسته از قرائن کلام پی به معنای اصلی لبلاب ببرد ولی در نهایت اساس کار خود را بر زمینی سست استوار کرده‌است. باید در نظر داشت که نشان دادن تصویر در مهره‌ای چوبی امری تقریباً محال است حتی اگر جادوگران سعی در انجام این امر داشته باشند. ظاهراً این نظر از آن‌جا نشئت گرفته که داعی‌الاسلام سعی داشته میان مهرة لبلاب و گیاه لبلاب و جادوگر ارتباط معنایی برقرار کند.

مسعود راستی‌پور در تعلیقات دیوان ازرقی درباره این بیت و معنای واژه لبلاب نوشته‌است: «لبلاب» را «عزیمت‌خوان، افسونگر» گفته‌اند (نک. دهخدا، ۱۳۷۷: زیر واژه، از برهان قاطع)، اما این بیت ازرقی، به قرینه «زیج و اصطراب» در بیت پیشین، نشان می‌دهد که همان گوی بلورینی است که پری‌سایان در آن پریان را آشکار می‌ساخته‌اند (در این بیت شاعر معادل پری‌سای، شعر او معادل لبلاب و صفات ممدوح معادل صورت پری است).» (ازرقی هروی، ۱۳۹۸: ۳۰۰). در توضیح سخن راستی‌پور باید گفت که در این بیت ممدوح با تشبیه مضمیر به پری‌سای و جادوگر مانند شده‌است و نه شاعر. شاعر خودش و هم‌قطارانش را در مدح ممدوح عاجز و ناتوان دانسته‌است. شاعر می‌گوید من از عهده مدح گفتن تو بر نمی‌آیم. این تو هستی که درحقیقت می‌توانی خود را مدح کنی و چهره و تصویر خود را برای مخاطبان ترسیم نمای. به عبارت دیگر، زبان من از مدح کردن تو قاصر است؛ زیرا که تو آن‌چنان شایستگی داری که نمی‌توان آن را با زبان بشر، به‌خصوص زبان ناشیوا و الکن من، توضیح داد. همان‌گونه که جادوگران فقط می‌توانند تصویر چهره و رخسار پریان را بر روی لبلاب (گوی بلورین) نشان بدهند و این کار از عهده هرکس بر نمی‌آید، من نیز نمی‌توانم آن‌چنان که شاید و باید تو را مدح بگویم. درواقع مصراع دوم تمثیلی برای مصراع اول است. در برداشت دیگری که از مصراع اول می‌توان ارائه داد، شاید ارتباط دو مصراع بهتر دیده شود. همان‌گونه که پری در تسخیر ساحران است و در موقع احضار شدن نمی‌تواند مقاومتی از خود نشان بدهد، من نیز مانند پریان در تسخیر تو هستم و واژگان در مدح تو بدون اراده و اختیار من، بر زبانم جاری می‌شود. ضمیر من توانایی مدح کردن تو را ندارد و این تو هستی که واژگان مدح را به من تلقین می‌کنی.

معنی بیت: ای ممدوح، من توانایی مدح تو را ندارم و فقط تو از عهده مدح کردن خودت برمی‌آیی. ما توانایی احضار پریان و نقش بستن تصویر آنان بر لبلاب را نداریم.

۳-۴. عمیق بخارایی

نماز شام پدید آمده ز روی فلک خیال‌وار کواکب چو مهرة لبلاب

(عمیق بخارایی، ۱۳۸۹: ۲۲۶).

این بیت از دیوان عمیق بخارایی در لغت‌نامه دهخدا به عنوان شاهد مثال ضبط نشده‌است. در چاپ سعید نفیسی از دیوان عمیق بخارایی مصراع دوم به این صورت آمده‌است: «خیال‌وار کواکب، چو مهرة لعاب» (عمیق بخاری، ۱۳۳۹: ۱۲۹). احمدرضا یلمه‌ها براساس نسخه‌ای نویافته ضبط صحیح قافیه را «لبلاب» دانسته و در توضیح این بیت نوشته‌است: «واژه لبلاب به معنی ساحر و افسونگر است و ترکیب «مهرة لبلاب» در اشعار دیگر شعرا نیز به کار رفته‌است [...] بیت مورد بحث در تشبیه قصیده‌ای از عمیق بخارایی در وصف شب است و مفهوم بیت چنین است: در هنگام غروب، تصویر نور ستارگان در چهره آسمان، مانند مهرة افسونگران هویداست» (یلمه‌ها، ۱۳۹۰: ۱۷۶). علیرضا شعبانلو مصحح دیوان عمیق بخارایی در توضیح این بیت نوشته‌است: «مهرة: چیزی که گرد و مدور باشد. در اینجا منظور گوی و حقه‌ای است که افسونگران با آن ساحری می‌کنند. لبلاب:

عزایم‌خوان و افسونگر را گویند (برهان قاطع، ج ۳، ص ۱۸۸۶). ستارگان در آغاز شب که به دلیل فراگیرنشدن تاریکی، کم‌سو و در حالتی میان ظهور و خفا هستند از نظر شاعر خیال‌وار همچون مهره‌های ساحران‌اند که گهی پیدا و گهی پنهان می‌شوند. «عمیق بخارایی، ۱۳۸۹: ۳۵۲». باید دقت داشت که منظور از مهره لبلاب گوی ساحران است که صورت پری در آن نقش می‌بسته‌است و نه تعداد زیادی مهره که جادوگر با آن تردستی کرده و به ظاهر و پنهان کردن مهره‌ها می‌پرداخته‌است. یعنی تمامی کواکب به دلیل روشنایی نه‌چندان زیادشان مانند تصویر پری که بر مهره لبلاب می‌افتاده‌است وهم‌آلود و خیال‌وار به نظر می‌رسیده‌اند. شعبانلو به همراه دیگران در مقاله «عناصر بیانی دیوان عمیق بخارائی» این بیت را به عنوان شاهد مثال «تشبیه جمع» آورده‌است. البته که مؤلفان مقاله متوجه نبوده که «خیال‌وار» وجه شبه‌است و به اشتباه آن را تشبیه جمع به حساب آورده‌اند. توضیح ایشان درباره بیت این است: «در بیت زیر کواکب (مشبه) به خیال و مهره لبلاب مانند شده‌است» (شعبانلو و دیگران، ۱۳۸۷: ۲۶۰). گفتنی است که در دیوان عمیق بخارایی چاپ شعبانلو نسخه‌بدل‌ها ضبط «خیال نور/ حباب‌وار» دارند. (عمیق بخارایی، ۱۳۸۹: ۲۲۶).

معنی بیت: ستارگان در هنگام نماز مغرب در پهنه آسمان همچون تصویر مهره لبلاب به صورت خیال‌انگیز و وهم‌آلود پدیدار می‌شوند.

۳-۵. لیبی

گهی چو مرد پریسای گونه‌گونه صورت همی نماید زیر نگینه لبلاب

(مدبری، ۱۳۷۰: ۴۷۶).

این بیت لیبی در لغت‌نامه دهخدا به عنوان شاهد مثال لبلاب در معنای جادوگر و عزایم‌خوان آمده‌است. از طرف دیگر بیت مورد بحث در دو فرهنگ لغت فرس اسدی و مجمع‌الفرس سروری در شاهد مثال «پریسای» آورده شده و نه در شاهد مثال واژه لبلاب. همچنین در دو فرهنگ مذکور هیچ معنی‌ای درباره واژه لبلاب ارائه نشده‌است. محمد دبیرسیاقی در کتاب گنج بازیافته، این بیت از لیبی را آورده و تنها به مأخذ این بیت و معنی واژه پریسای اشاره کرده‌است و هیچ توضیح دیگری درباره بیت مذکور ارائه نداده‌است. (دبیرسیاقی، ۲۵۳۵: ۱۹). یکی از معانی نگینه در لغت‌نامه دهخدا این گونه آمده‌است: «کنایه از عدسی‌های چشم است. (یادداشت مؤلف): و سر وی [مگس] خرد بود، احتمال نکرد که چشمش پلک داشته باشد، وی را دو نگینه آفرید بی‌پلک بر مثال آئینه تا صورت‌ها در وی بنماید ... وی را بدل پلک دو دست آفرید تا هر ساعت بدان دو دست آن دو نگینه را می‌سترد و پاک می‌کند. (کیمیای سعادت)». (دهخدا، ۱۳۷۷: ۲۲۷۲۸/۱۴). همچنین در لغت‌نامه در تعریف پریسای آمده‌است: «مخفف پری‌افسای. کسی که افسون پری خواند. تسخیرکننده جن. افسونگر. پری‌خوان. پری‌بند. عزائم‌کننده پری» (همان: ۵۵۸۸/۴). باید دقت داشت که لبلاب در بیت لیبی ابزار کار جادوگر است و نه خود جادوگر. در واقع این جادوگر است که می‌تواند تصویر را در نگینه بیاورد و خود نگینه به تنهایی ارزشی ندارد. پس می‌توان نتیجه گرفت که پریسای در اینجا فاعل است و اگر لبلاب را در معنای جادوگر در نظر بگیریم، بیت از لحاظ منطقی دچار مشکل می‌شود. همچنین اگر نگینه را بدل از «مهره» به حساب بیاوریم، احتمال دارد منظور شاعر از نگینه لبلاب همان «گوی بلورین» بوده باشد. به‌رحال تا پیدا شدن شواهد بیشتر، نگینه را در همان معنی عدسی گوی می‌توان در نظر گرفت. ناگفته نماند چنانچه در بالا درباره بیت مسعود سعد گفته شد، یکی از معانی «زیر» در لغت‌نامه گویند یا گوی کوچک ذکر شده‌است. ظاهراً لیبی نیز همچون مسعود سعد به این ایهام تناسب نظر داشته‌است.

معنی بیت: گاهی همچون مرد افسونگر، تصویرهای گوناگون در زیر نگینه لبلاب (عدسی گوی) نشان می‌دهد.

۳-۶. سراجی خراسانی

گنبد حراقه‌گون بر ملک او مقصور دید هر سعادت کاندترین هفت آبگون لبلاب یافت

(سراجی خراسانی، ۱۹۷۲: ۶۷).

نذیر احمد، مصحح کتاب، در پاورقی به نقل از فرهنگ برهان قاطع، معنی واژه لبلاب را «عزایم‌خوان و افسون‌گر» مرقوم کرده‌است. وی افزون بر دو بیت مسعود سعد سلمان، که پیشتر بحث آن گذشت، بیت «بر مخندان بر درر آب رخ لبلاب را/ بر مگریان بر خرد چشم سر سیواس را» از حکیم سنائی را به عنوان شاهدی دیگر در همین معنا ذکر کرده‌است. (همان: ۶۷). گفتنی است که در نسخه‌بدل «سیلاب» به جای واژه لبلاب ضبط شده‌است. (همانجا).

هفت آبگون: کنایه از هفت فلک؛ گنبد حراقه‌گون: آسمان آتشین‌رنگ. شاعر می‌گوید که احوالات هفت آسمان در لبلاب پیداست و لبلاب می‌تواند تمامی سعادت‌های افلاک را در خود به نمایش بگذارد. به عبارت دیگر، گنبد آتشین‌رنگ که از دیدگاه قدما سرنوشت افراد را رقم می‌زند، در اینجا با تشبیه مضمیر به جادوگری مانند شده‌است که تمامی سعادت‌های افلاک را در لبلاب مشاهده نموده و دریافته‌است که تنها ممدوح شاعر (سلطان نصرت‌الدین) لایق و سزاوار آن است که از این سعادت‌ها و موهبت‌های الهی برخوردار شود. پادشاهان دیگر شایسته آن نیستند که از سعادت‌های افلاک که در گوی بلورین لبلاب نشان داده شده‌است، بهره‌مند شوند. در همین قصیده بیت «مشرتی بر طالع ایام تو موقوف کرد/ هر سعادت کاندترین شش خانه اسطرلاب یافت» شاهدی دیگر است که تأیید می‌نماید منظور از لبلاب در اینجا گوی جادوگر است و نه خود جادوگر. اسطرلاب ابزار و آلتی است که حکما و منجمان از آن برای فهمیدن اسرار فلک استفاده می‌کنند. سیاره مشتری، که قاضی فلک و سعد اکبر است، در مقام قضاوت و صادر کردن رأی خود، هر سعادت را که اسطرلاب نشان داده، تنها بر طالع و بخت پادشاه وقف کرده‌است؛ زیرا قاضی فلک دانسته‌است که تنها پادشاه شایسته آن است که از بخت و اقبال بلندی برخوردار باشد.

معنی بیت: گنبد آتشین‌رنگ هر سعادت را که لبلاب از هفت فلک دریافت کرد، بر قلمرو و سرزمین پادشاهی ممدوح محدود و مقصور کرد زیرا تنها او را شایسته دریافت سعادت‌ها از جانب افلاک دید.

۳-۷. لویکی سنّامی

گوی فلک از ستر تفاخر
چوگان تو راست گوی طبطاب
نه حقه و هفت کعبتیش
بر دست تو مهره‌ای است لبلاب

(لویکی، ۱۹۸۵: ۳۳۶).

این دو بیت از عمید لویکی سنّامی، شاعر هندی پارسی‌گوی قرن هفتم هجری، است. نذیر احمد، مصحح دیوان عمید، لبلاب را در پاورقی کتاب به معنای عزایم‌خوان و افسون‌گر آورده و مصراع «که چهره پری از زیر مهره لبلاب» از مسعود سعد و بیت «گنبد حراقه‌گون بر ملک او مقصور دید/ هر سعادت که اندرین هفت آبگون لبلاب یافت» از سراجی خراسانی را به عنوان شاهد مثال برای گفته خویشتن ذکر کرده‌است. (همانجا). محمود مهرآوران در مقاله «عمید سنّامی یا لویکی شاعری توانا اما ناشناخته» این دو بیت را در ذیل «اصطلاح نرد و شطرنج» آورده و در توضیح واژه طبطاب نوشته‌است: «طبطاب: تخته گوی بازی». وی در ادامه درباره واژه لبلاب و معنی ابیات اظهار نظری نکرده‌است. (مهرآوران، ۱۳۸۷: ۱۷۵).

گوی فلک (اضافه استعاری یا تشبیهی): در اضافه استعاری کنایه از خورشید یا ماه. شاعر در ذهن خود فلک را میدان بازی چوگان و خورشید یا ماه را گوی بازی چوگان در نظر گرفته‌است. از طرف دیگر شاعر در بیت دوم با تشبیه مضمیر پادشاه یا ممدوح را به جادوگر مانند کرده‌است. همچنین با توجه به قید «بر دست تو» می‌توان ادعا کرد که مهره لبلاب در دست جادوگر جای می‌گرفته‌است.

معنی بیت: ۱. ای ممدوح، تو آن چنان بزرگ هستی که خورشید و ماه فلک یا خود فلک با فخر پذیرفته‌اند که گوی بازی چوگان تو باشند و تو با چوگان بر آن‌ها ضربه بزنی. همچنین نه فلک و هفت سیاره آن در دست تو همچون مهره لبلابی هستند که تو در اراده و اختیار خود داری. کارهایی که تو می‌کنی شبیه جادوگر است یعنی از دست هرکسی این کارها بر نمی‌آید. به تعبیر دیگر فلک مسحور توانایی و قدرت تو است و در برابر تو اراده و اختیاری ندارد. ۲. همان‌گونه که جادوگران تصویر پریان را در لبلاب می‌بینند، تو نیز به‌واسطه این نه فلک و هفت سیاره (آگاهی به علم نجوم) از تمامی اتفاقات جهان با خبر می‌شوی و بدین‌وسیله می‌توانی بر همه اوضاع جهان مسلط باشی.

۴. لبلاب در متون نثر ادبی

واژه لبلاب در متون نثر ادبی تنها به معنای گیاه پیچک آمده‌است. ازین‌روی، در این مدخل تنها به آوردن چند شاهد مثال بسنده می‌شود: «با نکهت جان‌بخشش از ارض موات به جای نبات حی‌العالم خیزد، و به انفاس مُمسک‌الارواح از تراب‌الهلک حافظاً لاجساد برانگیزد، جسم بیروح یَبْرُوحُ الصَّمَمِ مهرفزائی از او فراگیرد و بلاذِرُ بِلادِرُ، بلاذِرُ از زیور حسن تدبیرش پذیرد. و لبلاب را از لباب دانش لیبب کند و لِحِيَّةُ النَّيْسِ را جلوة زَلَايِفِ الْمُلُوكِ بخشد [...]» (استرآبادی، ۱۳۴۱: ۹۱)؛ «از پیشگاه کبریا و آستان عظمت به هر هنگامی به زبان و لیاقت آن جماعت، پیغمبری بر ایشان برانگیخت تا شبان این گوسفند و راعی اغنام گردد، و ایشان را برحسب استعداد عقول و افهام از احکام ایزد اعلام خبر گوید، و آن نوباوگان بوستان وجود را از خار و خسک چهل پیراسته و از جلباب لبلاب غوایت و عشقه هوا و هوس اغصان ضلالت پاکیزه فرماید» (سپهر، ۱۳۶۴: ۱۷۲/۵)؛ «چون تیغ یاسای سلطانی چمن مملکت موروث را باغبان‌آسا بستان‌پیرایی کرد و نهال وجودی چند که بر لب جویبار تربیت بالا کشیده و شجره خلاف خواست شد و فساد طینت ایشان لبلاب‌وار به دیگران عدوی نمود، منقلع اصل و منقطع فرع گردانید» (وصاف الحضرة، ۱۳۸۸: ۳۳۳/۴).

۵. لبلاب در زبان عربی

در حدود جستجوی نگارندگان لبلاب در فرهنگ‌های لغت عربی تنها به معنای گیاه عَشَقَه یا نیلوفر آمده‌است. (برای نمونه بنگرید به حسینی زبیدی، ۱۴۰۷: ۱۹۰/۴-۱۹۱؛ شرتونی لبنانی، ۱۳۷۴: ۱۹/۵؛ جوهری، ۱۴۳۰: ۱۰۲۲). واژه لبلاب در همین معنا در یک ضرب‌المثل قدیمی عربی به‌کار رفته‌است: «أُبْعَضُ مِنْ قَدَحِ اللَّبْلَابِ» (زمخشری، ۱۴۰۷: ۲۶/۱؛ ابی هلال عسکری، ۱۴۲۰: ۲۴۴/۱). «أُبْعَضُ مِنْ قَدَحِ اللَّبْلَابِ، وَمِنْ الشَّيْبِ إِلَى الْعَوَالِي، وَمِنْ رِيحِ السَّدَابِ إِلَى الْحَيَّاتِ، وَمِنْ سَجَّادَةَ الزَّانِيَةِ، وَمِنْ وَجْهِ التُّجَّارِ يَوْمَ الْكَسَادِ» (میدانی، ۱۴۲۵: ۱۶۴/۱). منفورتر از جام نیلوفر، و [منفورتر] از پیری در نزد زنان زیبا، و [منفورتر] از بوی گیاه سداب در نزد ماران، و [منفورتر] از سجاده زن زناکار، و [منفورتر] از چهره‌های تاجران در روز کساد بازار. اعراب این مثل را با اندکی تغییر به صورت‌های زیر نیز استفاده می‌کرده‌اند:

«أثْقَلُ مِنْ قَدَحِ اللَّبْلَابِ عَلَى قَلْبِ الْمَرِيضِ» (میدانی، ۱۴۲۵: ۲۱۰/۱؛ یعقوب، ۱۴۱۵: ۳۶۸/۶).

«و بغیض فاق فی البغض علی کل بغیض فاق عندی قدح اللبلاب فی عین المریض»

(ابن مرزبان محولی، ۱۴۱۲: ۵)

در شرح ابن ابی‌الحدید بر نهج‌البلاغه در توضیح آدم گرانجان «قدح لبلاب» به عنوان کنایه آمده‌است: «و همچنین از او [یعنی شخص ثقیل] به قدح اللبلاب [یعنی جام نیلوفر] کنایه می‌آورند، شاعر گفته‌است: یا ثقیلاً زاد فی الثقل علی کل ثقیل / أنت عندی قدح اللبلاب فی کف الغلیل؛ ای گرانی، که بر هر گرانی در گرانی افزونی؛ تویی نزد من جام لبلاب در دست بیمار!» (ابن

ابی‌الحدید، ۱۳۹۴: ۲۲۰). غلامرضا لایقی، مترجم کتاب، در پاورقی تنها به معنای لبلاب اشاره کرده‌است: «لبلاب: نوعی نیلوفر یا گیاهی شبیه به لوبیا». (همانجا). همان‌طور که در مقدمه مقاله گذشت، لبلاب در طب سنتی کاربردهایی داشته‌است. از صمغ لبلاب برای سردن موها و از بین بردن شپش استفاده می‌کرده‌اند. همچنین در درمان بعضی عوارض سینه و شش و جگر، درد گوش، سرفه، سردردهای شدید، ورم مفاصل و احشاء، قولنج، سوختگی آتش و غیره از لبلاب استفاده می‌شده‌است. (دهخدا، ذیل «لبلاب»). در مثل عربی اخیر بیمار برای شفا یافتن و بهبودی احوال، مجبور است که جام تلخ لبلاب را بنوشد؛ از یک طرف تلخی گیاه لبلاب او را از نوشیدن آن برحذر می‌داشته و از طرف دیگر امید به شفا و بهبودی او را بر آن می‌داشته تا جام لبلاب را سر بکشد. بنابراین، این مثل در مقام اکراه و نفرت داشتن بسیار از چیزی به کار می‌رود.

این مثل عربی در فارسی در کتاب *تاریخ‌الوزراء* از نجم‌الدین ابوالرجاء قمی هم آمده‌است: «چون باد پرنده آمد، و دست بر رگ صفی‌الدین نهاد، و التماس این مبلغ کرد و گفت: این ساعت می‌باید که مهمی است. صفی‌الدین، طلعت زاهد در این حال و در این سوال، زشت‌تر از طلعت وام‌خواه و رقیب، و کتاب عزل، و **قدح لبلاب در دست بیمار**، و حقه که درد باز افزایش داد، دانست. او را بدان چشم می‌دید که زنی پاکیزه سپیدی در موی خویش بیند.» (ابوالرجاء قمی، ۱۳۶۳: ۶۵). مصحح کتاب، محمدتقی دانش‌پژوه، توضیحی دربارهٔ مثل مزبور نوشته‌است.

۶. نتیجه‌گیری

نگارندگان مقاله حاضر پس از آوردن شواهد شعری واژه لبلاب و نقد و بررسی آن، به این نتیجه رسیده‌اند که منظور از لبلاب، ابزار کار جادوگر یعنی گوی جادوگری بوده‌است و نه خود جادوگر. بعضی از شارحان و مصححان دواوین شعرا نیز در توضیح و شرح این واژه، در ابیاتی که معنای گیاه و نبات از واژه لبلاب دریافت می‌شده، به اشتباه معنای آن را عزایم‌خوان و افسونگر ذکر کرده‌اند. همچنین باید گفت که در متون مصحح، واژه لبلاب تصحیف نشده بلکه معنی آن، تحت تأثیر فرهنگ‌نویسان، به صورت اشتباه ضبط شده‌است. از قرائن و علائم موجود، «بر دست آمدن، گوی زرخ‌دان، مهره»، برمی‌آید که اندازه بعضی از لبلاب‌ها چندان بزرگ نبوده و درنهایت از کف دست تجاوز نمی‌کرده‌است. همچنین با توجه به اینکه لبلاب گرد و مدور بوده، در پاره‌ای از موارد به‌منظور جلوگیری از غلت خوردن آن، ظاهراً پایه‌ای مجزا یا متصل برای لبلاب ترتیب می‌داده‌اند. شکل ظاهری لبلاب نیز ظاهراً به دو صورت بوده‌است؛ در شکل نخست که شواهد آن فراوان است، لبلاب از جنس بلور بوده و بدون استفاده از نگینه تصاویر را نشان می‌داده‌است. در شکل دوم با توجه به بیت لیبی ظاهراً با لبلابی سروکار داریم که بدنه اصلی آن فلزی بوده و نگینه یا عدسی‌ای برای نشان دادن تصویر بر روی آن کار گذاشته می‌شده‌است. از کارکردهای لبلاب می‌توان به نشان دادن تصویر پری یا معشوق، نشان دادن تصویرهای گوناگون و متنوع، پیش‌گویی و باخبر شدن از اوضاع جهان و دیدن تصاویر اتفاقات اشاره کرد. گفتنی است تصاویری که بر لبلاب نقش می‌بندد، معمولاً ابهام‌آمیز و ناپایدار است. در پایان باید گفت که جادوگر عامل اصلی نشان دادن تصویر بوده‌است و نشان دادن تصویر در لبلاب بدون داشتن مهارت‌های لازم در توان همه نبوده‌است. ناگفته نماند ابیاتی که واژه لبلاب در آن به کاررفته، معمولاً آرایه ادبی تمثیل دارد.

منابع

- ابن ابی‌الحدید معتزلی، عبدالحمید، (۱۳۹۴)، شرح نهج‌البلاغه، جلد ۲۰، مترجم غلامرضا لایقی، تهران: کتاب نیستان.
- ابن مرزبان محولی، محمد بن خلف، (۱۴۱۲)، *ذم‌الثقلاء*، شارجه: مؤسسه علوم قرآن.
- ابوالرجاء قمی، نجم‌الدین، (۱۳۶۳)، *تاریخ‌الوزراء*، به کوشش محمدتقی دانش‌پژوه، تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
- أبی هلال عسکری، حسن بن عبدالله، (۱۴۲۰ق / ۲۰۰۰ م)، *جمهرة الامثال*، بیروت: دار الجیل.
- استرآبادی، میرزا مهدی‌خان، (۱۳۴۱)، *درة نادره*، به اهتمام دکتر سید جعفر شهیدی، تهران: انجمن آثار ملی.
- انجو شیرازی، میرجمال‌الدین حسین، (۱۳۵۱)، *فرهنگ جهانگیری*، ویراسته دکتر رحیم عقیفی، مشهد: دانشگاه مشهد.
- انوری، حسن، (۱۳۸۱)، *فرهنگ بزرگ سخن*، تهران: سخن.
- ازرقی هروی، (۱۳۳۶ الف)، *دیوان ازرقی هروی*، تصحیح و تحشیه و تعلیقات علی عبدالرسولی، تهران: دانشگاه تهران.
- ازرقی هروی، (۱۳۳۶ ب)، *دیوان ازرقی هروی*، با تصحیح و مقابله و مقدمه سعید نفیسی، تهران: زوآر.
- ازرقی هروی، (۱۳۹۸)، *دیوان ازرقی هروی*، تحقیق و تصحیح مسعود راستی‌پور، محمدتقی خلوصی، تهران: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی.
- اصلانی‌نسب، الهام، (۱۳۹۳)، «فرهنگ توصیفی لغات، ترکیبات و اصطلاحات دیوان مسعود سعد سلمان»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما دکتر ابراهیم رنجبر، دانشگاه محقق اردبیلی.
- امیری، منوچهر، (۱۳۵۳)، *فرهنگ داروها و واژه‌های دشوار یا تحقیق درباره کتاب الانبیه عن حقائق الادویه*، تهران: بنیاد فرهنگ ایران.
- بدرالدین ابراهیم، (۱۳۸۱)، *فرهنگنامه زفان گویا و جهان پویا*، تصحیح و تحشیه دکتر حبیب‌الله طالبی، تهران: پازینه.
- بلوری، کاظم، (۱۳۳۷)، «احوال و سیصد بیت از اشعار مسعود سعد سلمان امیر و شاعر بزرگ قرن پنجم و ششم هجری»، پایان‌نامه کارشناسی، به راهنمایی استاد میرزا عبدالعظیم خان قریب، دانشگاه تهران.
- بیرونی، ابوریحان، (۱۳۷۰)، *الصیدنة فی الطب*، تصحیح دکتر عباس زریاب خویی، تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- تبریزی، محمدحسین بن خلف (برهان)، (۱۳۴۲)، *برهان قاطع*، ۵ جلد، به اهتمام دکتر محمد معین، تهران: کتابفروشی ابن سینا.
- جوکار، هاجر، (۱۳۸۴)، «شرح لغات، اصطلاحات و ترکیبات مشکل قصاید سنایی و در صورت لزوم شرح بیت»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما دکتر زهرا ریاحی زمین، دانشگاه شیراز.
- جوهری، ابی‌نصر اسماعیل بن حماد، (۱۴۳۰ ه / ۲۰۰۹ م)، *الصحاح*، راجعه و اعنتی به دکتر محمد محمد تامر، أنس محمد الشامی، زکریا جابر احمد، قاهره: دارالحدیث.
- حاجی‌زاده، مجید، (۱۳۹۲)، *فرهنگ لغات، تعبیرات و ترکیبات دیوان اشعار حکیم سنایی غزنوی*، ۳ جلد، کرمان: دانشگاه آزاد اسلامی.
- حسینی زبیدی، سید محمد مرتضی، (۱۴۰۷ ه / ۱۹۸۷ م)، *تاج العروس من جواهر القاموس*، جلد چهارم، تحقیق عبدالعلیم الطحاوی، کویت: مطبعة حكومة الكويت.
- داعی‌الاسلام، محمدعلی، (۱۳۶۴)، *فرهنگ نظام*، تهران: چاپ حیدری - صحافی امیرکبیر.
- دبیرسیاقی، محمد، (۲۵۳۵)، *گنج بازیافته* (بخش نخست)، تهران: اشرفی.
- دشتی، حسن، (۱۳۷۴)، «واژگان و اصطلاحات دیوان مسعود سعد سلمان (حرف ش تا ی)»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما دکتر جعفر مؤید شیرازی، دانشگاه شیراز.
- دهخدا، علی‌اکبر، (۱۳۷۷)، *لغت‌نامه دهخدا*، ۱۵ جلد، تهران: دانشگاه تهران.

دهلوی، محمد بن لاد، (۱۰۴۹ ق)، مؤیدالفضلاء، نسخه خطی محفوظ در کتابخانه مجلس شورای اسلامی به شماره ۱۳۰۱۷، به کتابت فتح‌محمد بن بهاء‌الدین قریشی العباسی.

رامپوری، غیاث‌الدین محمد، (۱۳۲۷)، *غیاث‌اللغات*، ۲ جلد، با حواشی و اضافات به کوشش محمد دبیرسیاقی، تهران: کانون معرفت. رجائی لک، محمد، (۱۳۴۱)، «استخراج و معانی لغات عربی دیوان مسعود سلمان به تصحیح رشید یاسمی»، پایان‌نامه کارشناسی، به راهنمایی عبدالحمید بدیع‌الزمانی، دانشگاه تهران.

زمخشری، محمود بن عمر، (۱۴۰۷ ه / ۱۹۸۷ م)، *المستقصى فی أمثال العرب*، بیروت: دارالکتب العلمیة. سپهر، عباسقلی، (۱۳۶۴)، *ناسخ‌التواریخ*، به تصحیح و حواشی محمدباقر بهبودی، تهران: کتابفروشی اسلامیة. سراجی خراسانی، (۱۹۷۲ م)، *دیوان سید سراج‌الدین خراسانی*، با مقدمه و تعلیقات به اهتمام دکتر نذیر احمد، علیگر: دانشگاه اسلامی علیگر. سنائی غزنوی، ابوالمجد محمود بن آدم، (۱۳۳۶)، *دیوان حکیم سنائی*، به کوشش مظاهر مصفا، تهران: امیرکبیر. سنائی غزنوی، ابوالمجد محمود بن آدم، (۱۳۸۰)، *دیوان سنائی غزنوی*. به سعی و اهتمام محمدتقی مدرس رضوی، تهران: سنایی. سیفی، صفدر، (۱۳۷۵)، «لغات و ترکیبات نادر دیوان سنایی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما دکتر محمود عابدی، دانشگاه تربیت معلّم. شرتونی لبنانی، سعید، (۱۳۷۴)، *اقراب الموارد فی فصیح العربیة و الشوارد*، جلد پنجم، تهران: دارالأسوه. شعاعی، ناهید، (۱۳۳۲)، «تفسیر و توضیح پانصد بیت از مسعود سعد سلمان»، پایان‌نامه کارشناسی، به راهنمایی دکتر ذبیح‌الله صفا، دانشگاه تهران. شعبانلو، علیرضا، ملک ثابت، مهدی، جلالی پندری، یدالله، (۱۳۸۷)، «عناصر بیانی در اشعار عمیق بخارایی»، *کاوش‌نامه*، سال نهم، شماره ۱۷، ص. ۲۴۹-۲۹۱.

صفاری، محمدشفیع، برزگر خالقی، محمدرضا، (۱۴۰۰)، *شرح مشکلات دیوان حکیم سنائی*، تهران: زوار. عاشق، (۱۳۷۴)، *لسان‌الشعراء و بیان‌الفضلاء*، به کوشش نذیر احمد، دهلی نو: رایزنی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران. عمیق بخاری، (۱۳۳۹)، *دیوان عمیق بخاری*، با مقابله و تصحیح و مقدمه سعید نفیسی، تهران: انتشارات کتابفروشی فروغی. عمیق، بخاری، (۱۳۸۹)، *دیوان اشعار شهاب‌الدین عمیق بخارایی*، مصحح علیرضا شعبانلو، تهران: انتشارات آزما. غازی‌الدین حیدر، (۱۸۹۱ م)، *هفت قلزم (در لغات و مصطلحات مستعمل اهل عجم)*، تدوین قبول محمد، لکهنو: منشی نول کشور. فرخ‌نیا، مهین‌دخت، (۱۳۷۹)، «شرح مشکلات دیوان مسعود سعد سلمان»، پایان‌نامه دکتری، استاد راهنما دکتر مظاهر مصفا، دانشگاه تهران. فروندی، عظیم، (۱۳۷۳)، «فرهنگ نوادر لغات و ترکیبات و تعبیرات شعر حکیم ابوالمجد محمود بن آدم سنائی غزنوی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما دکتر محمد جاویدی صبغیان، دانشگاه فردوسی مشهد.

فیضی سرهندی، الله‌داد، (۱۳۴۹)، *ملار الافاضل*، به اهتمام دکتر محمد باقر، لاهور: دانشگاه پنجاب. قواس غزنوی، فخرالدین مبارکشاه، (۱۳۵۳)، *فرهنگ قواس*، به اهتمام نذیر احمد، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب. لویکی، فضل‌الله عمید، (۱۹۸۵ م)، *دیوان عمید*، مقدمه و تصحیح از دکتر نذیر احمد، لاهور: مجلس ترقی ادب. محرابی، آذر، (۱۳۴۰)، «تحقیق در ۵۰۰ بیت از دیوان مسعود سعد سلمان»، پایان‌نامه کارشناسی، به راهنمایی دکتر ذبیح‌الله صفا، دانشگاه تهران. محمد پادشاه (شاد)، (۱۳۳۵)، *فرهنگ آندراج*، زیر نظر محمد دبیرسیاقی، تهران: انتشارات کتابخانه خیام. محمد مقیم تویسرکانی، (۱۳۶۲)، *فرهنگ جعفری*، به تصحیح و تحشیه و تعلیق سعید حمیدیان، تهران: مرکز نشر دانشگاهی. محمدیان، محمد، (۱۳۷۵)، «فرهنگ لغات، ترکیبات و اصطلاحات دیوان»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما دکتر معصومه معدن‌کن، دانشگاه تبریز.

مدبری، محمود، (۱۳۷۰)، *شاعران بی‌دیوان*، تهران: پانوس.

مسعود سعد سلمان، (۱۳۱۹)، *اشعار گزیده مسعود سعد سلمان برای دبیرستان‌ها*، به اهتمام رشید یاسمی، تهران: شرکت چاپخانه تابان.

مسعود سعد سلمان، (۱۳۶۲)، *دیوان مسعود سعد سلمان*، به تصحیح مرحوم رشید یاسمی، تهران: امیرکبیر.

مسعود سعد سلمان، (۱۳۶۴)، *دیوان مسعود سعد*، ۲ جلد، به تصحیح و اهتمام مهدی نوریان، اصفهان: کمال.

مسعود سعد سلمان، (۱۳۷۰)، *گزیده اشعار مسعود سعد* (شرح لغات و ترکیبات)، به کوشش حسین لسان، تهران: علمی و فرهنگی.

مسعود سعد سلمان، (۱۳۸۱)، *شعر زندان برگزیده و شرح اشعار مسعود سعد سلمان*، به کوشش پرویز اتابکی، تهران: فرزانه روز.

مسعود سعد سلمان، (۱۴۰۰)، *دیوان مسعود سعد سلمان*، ۲ جلد، مقدمه، تصحیح و تعلیقات محمد مهیار، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

مهراوران، محمود، (۱۳۸۷)، «عمید سنّامی یا لویکی شاعری توانا اما ناشناخته»، *آینه میراث*، سال ششم، شماره ۴۰، ص. ۱۶۵-۱۸۹.

مهیار، محمد، (۱۳۷۷)، *فرهنگ لغات و کنایات دیوان مسعود سعد سلمان*، تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.

میدانی، احمد بن محمد، (۱۴۲۵ ه / ۲۰۰۴ م)، *مجمع‌الامثال*، قدم له و علق علیه نعیم حسین زرزور، بیروت: دارالکتب العلمیة.

نفیسی، علی اکبر (ناظم‌الاطبّا)، (۱۳۴۳)، *فرهنگ نفیسی*، تهران: کتابفروشی خیّام.

وصاف الحضرة، عبدالله بن فضل‌الله، (۱۳۸۸)، *تاریخ وصاف الحضرة*، جلد چهارم، مقدمه، تصحیح دکتر علیرضا حاجیان‌نژاد، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

هدایت، رضاقلی‌خان، (۱۳۸۱)، *مجمع‌الفصحاء*، به کوشش مظاهر مصفّا، تهران: امیرکبیر.

هدایت، رضاقلی‌خان، (۱۳۹۷)، *فرهنگ فارسی انجمن‌آرای ناصری*، تصحیح انتقادی دکتر بهمن افشانی (آقاجری)، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

هروی، ابومنصور موفّق بن علی، (۱۳۴۶)، *الابنیه عن حقائق‌الادویه*، به تصحیح احمد بهمنیار، به کوشش حسین محبوبی اردکانی، تهران: دانشگاه تهران.

یاحقی، محمدجعفر، (۱۳۸۶)، *فرهنگ اساطیر و داستان‌واره‌ها در ادبیات فارسی*، تهران: فرهنگ معاصر.

یعقوب، ایمیل بدیع، (۱۴۱۵ ه / ۱۹۹۵ م)، *موسوعه أمثال العرب*، بیروت: دارالجلیل.

یلمه‌ها، احمدرضا، (۱۳۹۰)، «تصحیح چند بیت از دیوان عمق بخارایی بر اساس نسخه‌ای تازه‌یافته»، *متن‌پژوهی ادبی*، تابستان، شماره ۴۸، ص. ۱۷۳-۱۸۳.

References:

- Ab al-Rajā Kumi, N. (1984) *āārxx al-oozarā (History of ministers)*. ed. Mohammad-Taqi Dānešpažuh. Tehran: Institute of cultural studies and research. [in Persian].
- Abu Helāl 'Askari (2000) *Jomharat al-aāāā (The Collection of proverbs)*. Beirut: Dar al-Jil. [in Arabic].
- 'Am'aq Boxārāyi (1960) *āāāān*. ed. Sa 'id Nafisi. Tehran: Foruqi bookstore publications. [in Persian].
- 'Am'aq Boxārāyi (2010). *āāāān*. ed. 'Alirezā Ša'bānlu. Tehran: Āzmā publications. [in Persian].
- Amiri, Manučehr (1974) *Farhang-e dāru-ha wa āāžggān-e došrrr aa adhqqqdarbāryye kāāāb-e al-abniyya (The Dictionary of drugs and of difficult words or research on the book of al-abniyye)*. Tehran: Iranian culture foundation. [in Persian].
- Anvari, Hasan (2002) *Farhang-e bozorg-e soxan (The Great dictionary of soxan)*. Tehran: Soxan. [in Persian].
- Aslāni-Nasab, Elhām (2014) "*Farhang-e towseeeææeqa, aarbbāv va āāāāāāāt-e dāāān-e Mas 'ud-e Sa 'd-e Saāāān (Descriptive dictionary of words, compounds and terms of Mas 'ud-e Sa 'd-e Saāāān's dāāān)*". MA thesis. supervised by Ebrāhim Ranjbar. University of Mohaqeq Ardabili. [in Persian].
- Astarābādi, Mirzā Mahdi Xan (1962) *oo rrye nādeee (Rare pearl: History of Nader Shah)*. ed. Dr. Sayyed Ja'far Šahidi. Tehran: National works association. [in Persian].
- 'Āšeq (1995) *sss ān al-šoarā wa baāān al-oāāāā (The Speech of the poets and the statement of the scholars)*. ed. Nazir Ahmad. New Delhi: Cultural affairs office of the Islamic Republic of Iran. [in Persian].
- Azraqī Heravī (1957 a) *āāāān*. ed. Ali Abdorrasuli. Tehran: University of Tehran. [in Persian].
- Azraqī Heravī (1957 b) *āāāān*. ed. Sa 'id Nafisi. Tehran: Zavvār. [in Persian].
- Azraqī Heravī (2019) *āāāān*. ed. Mas'ud Rastipur & Mohammad-Taqi Xolusi. Tehran: Library, museum and documentation center of the islamic consultative assembly. [in Persian].
- Badr al-Din Ibrahim (2002) *Zabān-e guāā wa adān-e puāā (The talking language and the dynamic world)*. ed. Habibollāh Tālebi. Tehran: Pāžine. [in Persian].

- Biruni, Abu Reyhān (1991) *al-ṣaydana* (الصیذنه). ed. Abbās Zaryāb-e Xoyi. Tehran: Academic publishing center. [in Persian].
- Boluri, Kāzem (1958) “*Ahāāl wa sssad byyt az aš ʾr-e Mas ʾd-e Sa ʾd-e Saāāān, arrr oššo ʾarāee bozorg-e qarn-e panoon wa šooon-e hejri (Affairs and three hundred verses from the poems of e Mas ʾd-e Sa ʾd-e)*”. Bachelor’s thesis. supervised by Mirza Abdol’azim Xān Qarib. University of Tehran. [in Persian].
- Dabirsiyāqi, Mohammad (1976) *Ganj-e bāzāāee (Recovered treasure)* (Part one). Tehran: Ašrafi. [in Persian].
- Dā’i al-Eslām, Mohammad-Ali (1985) *Farhang-e neẓnm (The Dictionary of neẓā)*. 5 vol. Tehran: Amir-kabir. [in Persian].
- Dašti, Hasan (1995) “*Vāžggaān aa āāāāāāt-e dāāān-e e Mas ʾd-e Sa ʾd-e Saāāān (Vocabulary and terms of Mas ʾd-e Sa ʾd-e Saāāān’s dvān, Letters Sh "ش" to Y "ی")*”. MA thesis. supervisor Ja’far Mo’ayyed Širazi. Shiraz University. [in Persian].
- Dehxodā, Ali-Akbar (1998) *Loqat-Nāyyy e hhh oodā (The Dictionary of hhh oodā)*. Tehran: Universiy of Tehran press. [in Persian].
- Dehlavi, Mohammad (1639) *Mo ʾayyed al-oāalā (Supporeer of shhoars)*. manuscript preserved in the library of the islamic council, number 13017. wr. Fath Mohammad ibn Bahā’ al-Din Qureyši al-Abbāsi. [in Persian].
- Enju Širāzi, Mir Jamāl-al-Din Hoseyn (1972) *Farhang-e adhāngri (hhe ooooooary of adhāngrr)*. ed. Rahim Afifi. Mashhad: University of Mashhad. [in Persian].
- Farroxiyā, Mahindoxt (2000) “*Šarh-e oo šeeāā-e dvān-e e Mas ʾd-e Sa ʾd-e Saāāān (Explanation of the problems of the dāāān of e Mas ʾd-e Sa ʾd-e Saāāān)*”. Ph.D. thesis. supervisor. Mazāher Mosaffā. University of Tehran. [in Persian].
- Farvandi, ʾAzim (1994) “*Farhang-e naāādr-e oqat va aarbbāt aa aabrāt-e ee ʾ-e hakim Ab al-Majd Majdud b. Ādam Sanā ʾ Qaznavi (The Dictionary of rare words, compositions, and interpretations of the poetry of hakim Abu al-Majd aa ddid b. Ādam Sanā ʾ Qaznavi)*”. MA thesis. supervisor Mohammad Jāvidi Sabbāqiyān. Ferdowsi University of Mashhad. [in Persian].
- Feyzi Sarhendi, Allāh-dād (1970) *aa dār al-aāāll (Pivot of scholars)*. ed. Mohammad Bāqer. Lahore: University of the Panjab. [in Persian].
- Qāzi al-Din Ḥaydar (1891) *Haft qolzom (The Seven seas) (in the vocabulary and terms used by the non-arabs)*. ed. Qabul Mohammad. Lucknow: Munshi Nawal Kishor. [in Persian].
- Hājjizāde, Majid (2013) *Farhang-e loqat, ta ʾbrāt wa aarbbāt-e dāāān-e aš ʾr-e hakim āāāā ʾ Qaznavi (Dictionary of words, dnnniions and oopp osoooos of hle poyyyyyyooooooaf hammiSanā ʾ Qaznavi)*. 3 vol. Kerman: Islamic Azad University. [in Persian].
- Hedāyat, Rezāqoli Xan (2002) *Mo ʾjma al-foṣaḥā (Assembly of eloquents)*. ed. Mazāher Mosaffā. Tehran: Amir-kabir. [in Persian].
- Hedāyat, Rezāqoli Xan (2018) *Farhang-e anoomanārāee nāšeri*. ed. Bahman Afšāni (Āqajari). Tehran: Institute of humanities and cultural studies. [in Persian].
- Heravi, Abu Maṣṣūr (1967) *Al-abniyye ʾan ḥāāā ʾeq al-adwiyya*. ed. Aḥmad Bahmanyār & Hoseyn Mahbubi Ardakāni. Tehran: University of Tehran. [in Persian].
- Hoseyni Zabeydi, Morteżā (1987) *āāj al-arus nnn aawāher al-qāuu s (The Crown of bride)*. vol. 4. ed. Abdul Alim al-Tahāvi. Kuwait: Kuwait government press. [in Arabic].
- Ibn Abi Hadid Muʾtazeli, A. (2015) *Šarh-e nahj al-baāāje (Explanation of nahj al-baāāj)*. vol. 20. tr. Qolāmrezā Lāyeqi. Tehran: Neyestān Book. [in Persian].
- Ibn Marzbān, Mohammad (1991) *Zam al-hloqāāā (ذم الثقلاء)*. Sharjah: The Institute of science of the Qor’an. [in Arabic].
- Jowharī Fārābi, Abu Našr Esmā’il (2009) *al-shhāḥ: āāj al-loqat wa ṣeḥāḥ al-ʾarabiya (The Crown of word)*. ed. Mohammad Mohammad Tamer & Anas Mohammad al-Shami & Zakaria Jaber Ahmad. Cairo: Dar al-Hadith. [in Arabic].

- Jowkār, Hājar (2005) “*Šarh-e oqā, āāāāāāt aa arbbūt-e oo šeel-e qasāeed-e Sanā ī va dar surat-e lozum šarh-e beyt (Explanation of words, terms and difficult compounds of āāāā ī odes and, if necessary, explanation of the verse)*”. MA thesis. supervisor Zahra Riyāhi Zamin. Shiraz University. [in Persian].
- Luyaki, F. (1985) *āāāān*. ed. Dr. Nazir Ahmad. Lahore: Majles-e-taraqqiye-adab. [in Persian].
- Māhyār, Mohammad (1998) *Farhang-e oqat wa eenāāāt-e dāāān-e Mas ūd-e Sa d -e Saāāān (Dictionary of words and allusions of the dāāān-e Mas ūd-e Sa d-e Saāāān)*. Tehran: Society for the appreciation of cultural works and dignitaries. [in Persian].
- Mas ūd-e Sa d-e Salmān (1940) *šš īr-e gozideye Mas ūd-e Sa d-e Saāāān barāee dabrrāāāā-āā (Selected poems of Mas ūd-e Sa d -e Salmān for high schools)*. ed. Rašid Yāsemi. Tehran: Tābān printing company. [in Persian].
- Mas ūd-e Sa d-e Salmān (1983) *āāāān*. ed. Rašid Yāsemi. Tehran: Amir-kabir. [in Persian].
- Mas ūd-e Sa d-e Salmān (1985) *āāāān*. 2 vol. ed. Mehdi Nuriyān. Isfahan: Kamāl. [in Persian].
- Mas ūd-e Sa d-e Salmān (1991) *oo zddye aš īr-e Mas ūd-e Sa d, šarh-e loqat wa arbbūt (Selected poems of Mas ūd-e Sa d, explanation of words and compounds)*. by Hoseyn Lesān. Tehran: Scientific and Cultural. [in Persian].
- Mas ūd-e Sa d-e Salmān (2002) *ee īr-e znndān bargozide wa šarh-e šš īr-e Mas ūd-e Sa d-e Saāāān (Prison poetry selected and explanation on the poems of Mas ūd-e Sa d-e Saāāān)*. ed. Parviz Atābaki. Tehran: Farzān Ruz. [in Persian].
- Mas ūd-e Sa d-e Salmān (2021) *āāāān*. 2 vol. ed. Mohammad Māhyār. Tehran: Institute of humanities and cultural studies. [in Persian].
- Mehrābi, Āzar (1961) “*aahqqdar 500 byyt az dāāān-e Mas ūd-e Sa d –e Saāāān (Research on 500 verses from the dāāān of Mas ūd-e Sa d –e Saāāān)*”. Bachelor’s thesis. supervised by Zabihollāh Safā. University of Tehran. [in Persian].
- Mehrāvarān, Mahmud (2008) “*Amid Sannāmi yā Luyaki, šā’eri tavāna ammā nāšenāxte (Amid Sannāmi or Luyaki, a prominent but anonymous poet)*”. *Ānnnye rrr ās (Heritage mirror)*. vol. 40. pp. 165-189. [in Persian].
- Meydāni, Abu ’Al-Fazl Ahmad (2004) *Maġma’ al-aāāāl (The Collection of proverbs)*. ed. Na’im Hoseyn Zarzour. Beirut: Dār al-Kotob al-Ilmiyah. [in Arabic].
- Modabberi, Mahmud (1991) *āā āāān-e bi-dāāān (Poets without dāāān)*. Tehran: Panus. [in Persian].
- Mohammad Moqim Tuyserkāni (1983) *Farhang-e ja ġari (The Dictionary of ja ġari)*. ed. Sa d Hamidiān. Tehran: University publishing center. [in Persian].
- Moħammad Pādšāh (Šād) (1956) *Farhang-e ānandrāi (hhe ooooooary of ānandrā)*. ed. Mohammad Dabirsiyāqi. Tehran: Khayyam library publications. [in Persian]
- Mohammadiyān, Mohammad (1996) “*Farhang-e oqā, arbbūt va āāāāāāt-e divān (Dictionary of dāāān words, compounds and idioms)*”. MA thesis. supervisor Dr. Ma’sume Ma’dan-Kan. University of Tabriz. [in Persian].
- Nafisi, Ali-Akbar (Nāzem al-Atebbā) (1964) *Farhang-e nafisi (The Dictionary of nafisi)*. Tehran: Xayyām bookstore. [in Persian].
- Qavvās-e Qaznavi, Faxr al-Din Mobārakšāh (1974) *Farhang-e qavvās (The Dictionary of qavvās)*. ed. Nazir Ahmad. Tehran: Book translation and publishing company. [in Persian].
- Rajāyi Lak, Mohammad (1962) “*Esāāāā āā āā ānee oqāt-e arabeee dāāān-e Mas ūd-e Sa d-e Saāāān be tashih-e Rašiddāāsiii (Extraction and meanings of arabic words from Mas ūd-e Saāāān’s āāāān, edited by Rašid Yāsemi)*”. Bachelor's Thesis. supervised by Abdolhamid Badi’ozzamāni. University of Tehran. [in Persian].
- Rampuri, Mohammad (1948) *āāāā al-oqāt*. 2 vol. ed. Mohammad Dabirsiyāqi. Tehran: Kānun-e ma’refat. [in Persian].
- Saffari, M. & Barzegar-e Xāleqi, M. (2021) *Šarh-e oo šeel-e dāāān-e hakim Sanā ī (Description of the problems of the dāāān of Hakim āāāā ī)*. Tehran: Zavvār. [in Persian].
- Sanā’i Qaznavi, Majdud ibn Ādam (1957) *āāāān*. ed. Mažāher Moṣaffā. Tehran: Amir-kabir. [in Persian].

- Sanā'i Qaznavi, Majdud ibn Ādam (2001) *āāān*. ed. Moḥammad-Taqi Modarres Razavi. Tehran: Sanāyi. [in Persian].
- Sepehr, Mohammad-Taqi (1985) *Nāsxx al-aāārxx (The Canceled of histories)*. ed. Mohammad Bāqer Behbudi. Tehran: Islamic bookstore. [in Persian].
- Serāji Xorāsāni (1972) *āāān*. ed. Nazir Ahmad. Aligarh: Aligarh Islamic University. [in Persian].
- Seyfī, Safdar (1996) “*oqāt aa aarbbūt-e nādr-e dvān-e Sanā'i (Rare words and compounds of Sanā'i's dāāān)*”. MA thesis. supervisor Mahmud Ābedi. Teacher Training University. [in Persian].
- Ša'bānlu, Alirezā & Malek Sābet, Mahdi & Jalāli Pandari, Yadollāh (2008) “*anāser-e bayāni dar aš'ar-e 'Am'aq Boxārāyi (Rhetorical images in the poems of 'Am'aq Boxārāyi)*”. *Kāvošnāme*. vol. 17. pp. 249-291. [in Persian].
- Šartuni, Sa'id (1995) *Aghrab al-aa āārdd*. vol. 5. Tehran: Dar al-Osve. [in Persian].
- Šo'ā'i, Nāhid (1953) “*Tafsir va towzih-e pānsad byya ā aa s'ud-e Sa'd-e Saāāān (Interpretation and explanation of five hundred verses by Mas'ud-e Sa'd-e Saāāān)*”. Bachelor's thesis. supervised by Zabihollāh Safā. University of Tehran. [in Persian].
- Tabrizi, Moḥammad-Hoseyn ibn Kalaf (1963) *Borhān-e qāte'*. ed. Dr. Mohammad Mo'in. Tehran: Ibn Sina bookstore. [in Persian].
- Vaššāf, Šahāb al-Din (2009) *Tajziyat al-amšār wa aāāā al-šš'rr*. vol. 4. ed. Alirezā Hājiyānežād. Tehran: Tehran University press. [in Persian].
- Yāhaqqi, Mohammad-Ja'far (2007) *Farhang-e asārrr aa dāsaāāre-ha dar adabāāāā-e āārsi (Dictionary of myths and fables in persian literature)*. Tehran: Farhang-e Mo'āser. [in Persian].
- Yalamehā, Ahmadrezā (2011) “*Tashih-e čand beyt az divān-e 'Am'aq Boxārāyi bar asās-e nosxe'i Tāze-yāfte (Correction of a few verses from 'Am'aq Boxārāyi's divān based on a newly found manuscript)*”. *Matn-pāzuheeeadabi (Literary text research)*. vol. 48. pp. 173-183. [in Persian].
- Yaqoub, Emil (1995) *Mawsu'at-e aāāā d-arab (Encyclopedia of arab proverbs)*. Beirut: Dār al-Jil. [in Arabic].
- Zamaxšari, Mahmud (1987) *Al-oo saaqā (The Hard-working)*. Beirut: Dar al-Kotob al-Ilmiyah. [in Arabic].